

Gagavuz Türkleri

Gagavuzlar, Türk Dünyasının batı ucunda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemiş bir Türk topluluğudur.

İlk defa 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki belgelerde geçen Gagavuz adı, Türkiye'de ve dünyada daha çok *Gagauz* şeklinde kullanılmaktadır.

Türkiye'de ilk olarak İstoyan Cansızov'un "Balkan Şib-i Ceziresinde Türkler" (*Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, c.17, İstanbul 1328) adlı makalesinde Gagavuzlardan bahsedilmiştir. Gagavuzlar hakkında ilk önemli bilgileri veren Yaşar Nabi Nayır, *Türk Gagauzlar* olarak kaydettiği *Gagauz* adının, *Gök* kelimesinden gelen *Gaga* sözüyle *Oğuz* adının birleşmesinden meydana geldiğini, bunun için de bu Türklere *Gök-Oğuz* denilebileceğini söyler¹. Yaşar Nabi Nayır'ın bu şekilde ortaya attığı Gök-Oğuz adı, yakın dönemlere kadar popüler bir adlandırma olarak kullanılmıştır.

Atanas Manof'un Bulgarca olarak *Potekloto na Gagauzite i tahnite obıçay i mavi* "Gagavuz menşei, âdetleri ve huylan" (Varna 1938) adıyla kaleme aldığı ve Romenceye de çevrilen önemli eseri, Türker Acaroğlu tarafından *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)* (Ankara 1939) adıyla Türkçeye çevrilmiş ve bu eser Gagavuzların Türkiye'de tanınmasına büyük katkılarda bulunmuştur. 1931'de Romanya'nın başkenti Bükreş'e elçi olarak atanan ve 5 Aralık 1944'e kadar bu görevini sürdüren Hamdullah Suphi Tanrıöver de Gagavuz Türkleri ile yakından il-

gilenmiş, bazı Gagavuz gençlerinin Türkiye'ye gelmesini sağlamış ve Gagavuzlarla ilgili bazı projelerin devlet erkânınca tartışılmasını sağlamıştır. Hamdullah Suphi'nin Romanya'daki Türklere ilk okul öğretmenliği yapmak üzere Türkiye'den getirdiği Zahit Boztuna, Komrat ve civarından halk edebiyatı metinleri toplamış ve bu metinleri 1937-1938 yıllarında *Varlık* dergisinde yayımlamıştır. Besarabya Gagavuzlarından Petri Zevrak da "Gagauzlar arasında kullanılan halk ilaçları" adlı makalesini 1939 yılında İstanbul'da neşretmiştir².

Cumhuriyetimizin ilk büyük ansiklopedi çalışması olan Türk Ansiklopedisi'nde bir *Gagavuz Türkçesi ve Gagavuz'lar* maddesi bulunmaktadır. Bu iki maddeyi Hasan Eren kaleme almış ve bu Türk topluluğunun adını *Gagavuz* olarak kaydetmiştir³.

1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte demirperde gerisinde kalan diğer Türk toplulukları gibi Gagavuzlar da Türkiye'nin gündemine çok daha geniş boyutlar içinde girmiş ve Hıristiyan olmalarına rağmen Türkçe konuşmayı sürdüren bu Türk topluluğu geniş halk kesimlerince de ilgi ve merakla karşılanmıştır. Bu ilgi ve merakın bir sonucu olarak G.A. Gaydarci, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya ve B.P. Tukan'dan kurulu bir heyetin N.A. Baskakov'un yönetiminde çıkardığı *Gagauzkogo - Russko - Moldavskiy Slovar* (Moskva 1973) adlı sözlük Türkçeye çevrilmiştir⁴.

1 Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, Ankara 1936, s.89

2 Mihail Guboğlu, "Gagauzların "Türkçe" Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar Bibliyografya/Kaynakça Denemesi", Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler I. Türk Dili, c.2, İstanbul 1987, s.63-72

3 Hasan Eren, "Gagavuz Türkçesi" Türk ansiklopedisi c.XVI, s.109

"Gagavuzlar" Türk Ansiklopedisi c.XVI, s.110

4 Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak, *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, KB yay. Ankara 1991

Bu eseri Gagavuz Türklerini genel olarak tanıtan bir incelemeyle bir gramer çalışması¹ takip etmiştir².

Bu eserlerde ve Türkiye'de yayımlanan daha pek çok yazı ve kitapta Gagavuz adının imlâsında bir karışıklık yaşanmıştır. Eskiden beri süregelen *Gagauz* ve *Gagavuz* yazılışını bir süre popüler bir *Gök-Oğuz* kelimesi izlemiş, bunların yanında son yıllarda Gagavuz yazar ve şairi Dionis Tanasoglu başta olmak üzere Türkiye'deki ve Gagavuz Yeri'ndeki bazı yazarlar ve yayın organları *Gagoğuz*/*Gagouz* yazılışını kullanmaya başlamıştır.

Gagavuzlarla ilgili çalışmalarından bazıları Türkiye'de de yayımlanan Azerbaycan Türklerinden Güllü Yoloğlu, *Gagouz* etnoniminin asilliğini kabul etmekle birlikte, kelimenin Slav söyleyişinin etkisiyle *Gagauz* şekline dönüştüğünü söylemektedir. Ancak son yıllardaki çalışmalarında kendisi *Qaqouz* yazılışını tercih etmektedir.

Bu eserde, *Gagauz* yazılışı genel Türk fonetiğine, özellikle de Türkiye Türkçesinin fonetiğine uymadığından, *Gagoğuz* yazılışı ise ğ harfinin Gagavuz Türkçesinde büyük ölçüde tasfiye edilmesinden dolayı kullanılmayacak, bunların yerine *Gagavuz* yazılışı tercih edilecektir.

Gagavuz adının yazılışında yaşanan karışıklık, bu adın etimolojisi ve morfolojisi konusunda yapılan değerlendirme ve yorumlarda da görülmektedir.

Gagavuz adını, *Ağuz* veya *Oğuz/Uz* kelimelerine *Ga* veya *Gaga* kelimesi getirilerek yapılmış, *Uzlardan bir kabile* manasına gelen bir kelime olarak açıklayan Radloff'un ve benzer görüşleri savunan A. Moşkov'un yaklaşımını, Gagavuz kelimesini Sanskritçe *nesil* anlamında bir kelimedenden getiren ve *Uzların ahfadı, halefleri* anlamında açıklayan Dimitrov'un değerlendirmesini ve Mladenov'un *Gök-uz* açıklamasını gözden geçiren Bulgaristan Gagavuzlarından Atanas Manof, *Ga* veya *Gaga* kelimesinin *Oğuz/Uz* boylarından

birine mensup bir kabile adı ifâde ettiği görüşünü reddetmekte, bu kelimenin bir unvan olduğunu öne sürmektedir. Bu unvanın Gagavuzlara Karakalpakların Hıristiyan oldukları dönemlerin başlarında verildiğini, Rus steplerini bekledikleri için sınır bekçisi anlamında *Kalauz* namıyla anıldıklarını, Oğuzlardan ve diğer Türklerden Hıristiyan olanların da daha sonra bu adla anıldıklarını söylemektedir. Manof gibi Gagavuz adıyla ilgili pek çok farklı görüşü ele alıp değerlendiren Mihail Çakır ve değişik vesilelerle Gagavuz adıyla ilgili görüş bildiren Müstecip Ülküsal, Abdullah Abbasoğlu gibi yazarlar Gagavuz adının Oğuz adından geldiğini kabul etmektedir.

Gagavuz Türklerinin önde gelen isimlerinden Dionis Tanasoglu da, iki ayrı kelimenin birleşmesinden meydana geldiğini düşündüğü *Gagoğuz*/*Gagouz* adının *Gag* kısmının eski Oğuzlarda "hak, asıl, öz" anlamlarına geldiğini öne sürmekte ve kelimeyi *asıl Oğuz* şeklinde açıklamaktadır. D.N. Tanasoglu'na yakın görüşler savunan Abdülmecit Doğru, *Hak Oğuz* şeklinde açıkladığı Gagavuz adının ortaya çıkışını, Hıristiyanlığa giren Oğuz Türklerinin kendilerini Müslüman Oğuzlardan ayırmak için *hak dinine girmiş Oğuz* anlamında bu ibareyi kullanmalarına ve Rusların dilinde *g* sesinin *h* sesine dönüşmesine bağlamaktadır.

Balaşçev'in Seyyid Lokman Oğuznâmesi'ne dayanarak ortaya attığı, Paul VVittek'in Yazıcıoğlu Ali'nin Oğuznâmesi'ne dayanarak geliştirdiği bir diğer görüş ise, Gagavuzların II. İzzeddin Keykavus'un soyundan geldikleri ve adlarını Keykavus'tan aldıkları düşüncesidir. Bu görüşü daha sonraları Halil İnalçık ve Kemal H. Karpat'ın paylaştığı görülmektedir. Faruk Sümer de Gagavuzların Keykavus'un soyundan gelmiş olabileceklerini kabul etmiş, ancak Gagavuz adını açıklama konusunda Yaşar Nabi Nayır'ın öne sürdüğü Gök-Oğuz tezine yaklaşmıştır. Gök-Oğuz

5 Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyata*, KB yay., Ankara 1991.

6 Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 1996.

7 Güllü Yoloğlu, *Qaqouzlar*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı 1996, s.5.

8 Atanas Manof, *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, çev. Türker Acaroğlu, Ankara 1939, s. 33-35.

9 Mihail Ciachir, *Besarabicală Gagauzlarân Istorieasâ*, Chişinău 1934, s.17.

10 Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara 1987, s. 30.

11 Abbas Abdullahoğlu, "Gagauz Türk Edebiyatı Üzerinde Bir Nece Söz", *Türkistan*, S.10, yıl:3,1990, s. 29-30.

12 Türker Eroğlu, "Gagauz Türkleri Hakkında Deniz Tanasoglu ile Röportaj", *Milli Folklor*, Eylül 1991, s. 39-40.

13 Abdülmecit Doğru, "Gagauzlann Folklor ve Antropomik Özellikleri", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, c. I, Genel Konular, KB yay., Ankara 1992, s. 17-19.

14 Paul VVittek, "Les Gagauzes = Les Gens de Keykaus", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII, 1951-1952, s. 12-24.

15 Halil İnalçık, "Dobrudja", *Encyclopedie İslam* c. II, Leiden 1965, s. 610.

16 Kemal H. Karpat, "Gagauzlann Tarihi Menşei", I. Uluslararası Türk Folklor Bildirileri, I. cilt, Genel Konular, KB yay., Ankara 1976, s. 172.

17 Faruk Sümer, "Gagauzlann Ashı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.53, Mayıs 1991, s.5.

adını kabul edenlerden biri de Balkan Türkleri konusundaki görüş ve araştırmaları ile tanınan Ahmet Cebeci'dir.

Gagavuz adıyla ilgili olarak Zeki Velidi Togan *Kaka Uz* veya *Aga Uğuz* tamlamaları üzerinde durmakta, Vecihe Hatiboğlu Karağuz > Garaguz sözlerinin metatez yoluyla Gagauz şeklini alabileceğini düşünmektedir. Ahmet Bican Ercilasun Posof ve Ardahan'da Kıpçak-Oğuz asıllı Meshet Türkleri için kullanılan *Gagavan* adından hareketle bu adın, Gagavuzların etnik kökeninde var olan Oğuz Kıpçak karışımının bir ifadesi olarak Gagauz şeklinde ortaya çıkabileceğini söylemektedir.

L.A. Pokrovskaya ise bütün bu görüşleri "Türkologiyayı öğrenmemiş adamnar uydurdu kendi fantaziyasına görâ" diyerek reddetmekte ve Sergey Agacanov'un ve Stefan Kuroglu'nun tespitlerine dayanarak "gagauz (türkçâ gagavuz) gangaguz adından gelir" demektedir. Ganga/Kanga-guz adı ise 10. yüzyılda Orta Asya'daki Gorguz (bugünkü Balkaş) gölü kenarında yaşayan bir Türk topluluğuna dayandırılmakta ve Gagavuzlarla bu topluluk arasında S. Kuroglu'nun derlediği "ganga-kişi" adlı bir masal vasıtasıyla tarihî ve folklorik bir ilgi kurulmaktadır.

Gagavuz adı ve Gagavuzların kimliği konusunda bazı Yunan, Romen ve Bulgar iddiaları da bulunmaktadır. Bu iddiaların birleştiği temel nokta Gagavuzların Hıristiyan Yunan/ Bulgar/ Romen oldukları ve Osmanlı döneminde bu dil veya dilleri konuşmaları yasak edildiği için Türkçe konuşmaya mecbur kaldıklarıdır. Gagavuz adının da bu iddiaya bağlı olarak Osmanlı dönemi Türklerinin bu topluluğa "Türkçe konuş Gagan uz olsun" telkinleri sonucu ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu iddia ve görüşler uzun bir süredir fazla gündeme getirilmemektedir. Ancak son yıllarda Bulgaristan'da bazı Gagavuz aydınlarının da kullanılması suretiyle bu iddianın yeniden seslendirilmeye başlandığı görülmektedir.

Gagavuzların kim olduğu ve nereden geldikleri sorusu çok uzun bir süreden beri pek çok araştırmacının üzerinde durduğu bir konu ol-

muştur. Gagavuzların bu kadar ilgi çekmesinin temelinde bu topluluğun din, dil ve kültür bakımından değişik bazı özellikler taşıması yanında bölge ülkelerinin bu azınlığı asimile etme ve kendi varlıklarının bir unsuru olarak gösterme gayretleri de yatmaktadır. Bu sebeple Gagavuzların kimliğinin tespiti sadece bilimin değil politikanın da konusu hâline gelmiştir. Bu tür şartlanmalardan ve bilim dışı yaklaşımlardan uzak yerli ve yabancı bilim adamları ve uzmanlar, Gagavuzların 6. yüzyılda hatta çok daha önceleri Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya uzanan tarihî Türk boyları ile başlayıp daha sonra değişik sebeplerle Hıristiyanlaşan diğer Türk unsurları ile zenginleşen bir Oğuz grubu Türk topluluğu olduğu sonucuna varmışlardır.

Kuzey-Doğu Bulgaristan'da uzun süren araştırmalar yapan Tadeusz Kovvalski, Gagavuzları üst üste üç tabakadan meydana gelen bir mâden filizi gibi değerlendirir:

1- En eski tabaka, kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalıntısıdır.

2- İkinci tabaka Osmanlıların gelişlerinden daha önceki bir devre uzanan güneyden gelen kuvvetli bir gruptur.

3- Üçüncü tabaka Osmanlı devrinin Türk kolonilerinden ve Türkleşmiş unsurlarından teşekkül eder.

İlk tabaka ile karışan ikinci tabaka güneyden gelen dil karakterinin izlerini bütün topluluğa yaymıştır. Gagavuzların Hıristiyanlığı, menşei Tuna ötesi olan eski tabakadan gelmektedir. Gagavuzlarla büyük benzerlikleri bulunan Deliorman Türklerinin Müslümanlığı ise güney kaynaklı ikinci ve üçüncü tabakadan gelir.

Birinci tabakayı teşkil eden kuzeyden gelen Türk topluluğunu; Çek tarihçi Jireček Kumanlara, Bulgar Mladenov Asparuh Bulgarlarına, Kumanlara ve Oğuzlara, Çek arkeologu Şkorpil kardeşler Asparuh Bulgarlarına, Bulgar Petko R. Slaveikov Peçeneklere ve Kumanlara, Romanyalı St. Georkesku Kumanlara ve Oğuzlara dayandırmaktadır.

- 18 Ahmet Cebeci, "Gagauzların Tarihi Dili Folkloru Hakkında", Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c.1, S.1, Ankara 1985, s. 209-221.
- 19 Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1946, s.159.
- 20 Vecihe Hatiboğlu, "Türk Tarihinin Başlangıcı", A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi, c.8, Ankara 1980, s.5.
- 21 Ahmet Bican Ercilasun, "Gagauzlardan Yeni Haberler", Türk Kültürü, c.XXVII, S.316, Ağustos 1987, s.(31) 479.
- 22 L.A. Pokrovskaya, "Neredân "gagauz" adı geldi", Sabaa Yıldızı, S.1, 1996, s.60.
- 23 İvan Gradeşliev, Gagauzite, Dobriç 1993, s. 17-19,55-75.
- 24 Tadeusz Kovvalski, "Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili", çev. Ömer Faruk Akün, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.3-4,31 Mart 1949, s.499-500.
- 25 Yaşar NabiNayır,a.g.e.,s.90-85.

İkinci tabakayı teşkil eden güneyden gelen grup, Balaşçev'in Seyyid Lokman Oğuznâmesi'ne dayanarak ileri sürdüğü ve Paul Vittek'in Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâmesi'ne dayanarak geliştirdiği İl.İzeddin Keykavus ve Sarı Saltuk ile Balkanlar'a geçen Selçuklu Türklerinin Hıristiyanlaştırıldığı düşüncesine bağlanmaktadır.

Üçüncü tabaka ise, Anadolu'ya Müslüman Türklerden daha önce gelen ve değişik dönemlerde bir birinden farklı sebeplerle Hıristiyanlaştırılıp özellikle Orta Anadolu'ya yerleştirilen Karamanlılardan bazı grupların Osmanlı döneminde Balkanlar'a geçerek Gagavuz Türkleri ile kaynaşmaları ile meydana gelmişlerdir.

Gagavuz Türklerinin tarihi, 4. yüzyılda Hunlar'ın Avrupa içlerine uzanmasıyla başlayıp Karadeniz'in kuzeyinden Bulgar, Hazar, Peçenek Kuman ve Uz akınlarıyla devam eden, 11. yüzyılda Anadolu kapılarını açan Müslüman Selçuklu Türkleri ve onların ardından gelen Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a girmesiyle çeşitlenen ve 20. yüzyılın başlarında Türk varlığının Balkanlar ve Orta Avrupa'dan büyük ölçüde çekilmesiyle yeni bir döneme giren çok renkli bir seyir takip etmektedir.

Atilla'nın önderliğinde 5. yüzyılda kadim Türk illerinden başlayıp Orta Avrupa'ya uzanan Türk akınları, Hun birliği içinde yer alan ve daha sonra Göktürk Devleti'ne bağlanan Oğurların batı kolunu teşkil eden Tuna Bulgarlarının, Kurt Han'ın oğlu Asparuh'un hükümdarlığında 7. yüzyılda kurduğu Tuna Bulgar Devleti ile Güney Macaristan ve Transilvanya'ya kadar yayıldı.

Türklerin yayıldığı bu geniş alanda hâkim din Hıristiyanlık idi. Bunun tabii bir sonucu olarak Türkler arasında Hıristiyanlık yayılmaya başladı. Bizanslı misyonerlerin gayret ve çabaları ile Grod adlı Hun prensi 528 yılında Hıristiyanlığı kabul etti ve 530 yılında Karadutsat adlı bir Ermeni papazı Hıristiyanlığa ait bazı dinî metinleri karışık bir dille Hunların diline çevirdi.

Diğer Bulgar Türkleri gibi Göktanrı dinine bağlı olan Tuna Bulgarlarının büyük bir kısmı, 9. yüzyılın ikinci yarısında Boris'in Hıristiyanlığı kabul etmesiyle bu dine girerek Slavların arasında eridiler. Ancak Mladenov ve Şkorpil gibi bazı

araştırmacılar, Bulgar Türklerinin tarihî mirası ile bugünkü Gagavuz kültürel varlığı arasında önemli ilgi ve bağlantılar görmektedir.

Bulgarlar gibi Hun birliği içinde yer alan ve bu birliğin dağılmasının ardından Göktürk Devleti'ne tâbi olan Hazarlar, 558 yılında bu devletin batı kolu şeklinde Hazar Devleti'ni kurdular. Kuzey Kafkasya'daki hâkimiyetlerini pekiştirdikten sonra Persler ve Bizanslılar üzerine akınlar yapmaya başladılar. 630 yılında Doğu Göktürk Devleti dağılınca Hazarlar bağımsızlıklarını ilân ettiler ve Batı Karadeniz kıyılarına kadar ilerlediler. Bir iddiaya göre 650 yılında Hazarların yanında müttefikleri olarak Karadeniz'in batısına geçen Oğuz Türkleri bugünkü Gagavuzların atalarıdır. Hazar Devleti 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar olan dönemde Orta Avrupa'da hâkimiyetini sürdürmüş, Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevîlik gibi üç büyük semavî dini barış içinde bir arada yaşatmıştır. Bu sebeple Hazar Devleti çok zengin ve renkli bir tarihî ve kültürel miras bırakmıştır.

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a uzanan Türk boyları arasında bu bölgede en derin izler bırakanların başında gelen Peçenekler, 8.-11. yüzyıllar arasında önce Balkaş gölü civarında Aşağı Sırderya ile İdil boylarında, sonra Güney Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yaşamışlardır. 11. yüzyıldaki Türk boyları hakkında bilgi veren Kaşgarlı Mahmud (DLT I, s.488) Peçenekleri Oğuzlardan bir boy, Rum yakınında oturan Türklerden bir bölük olarak açıklamıştır. Bizans ve Rus kaynaklarında da adından sık sık bahsedilen Peçenekler, Bizans İmparatoru Konstantin Porphyrogenetos'un verdiği bilgiye göre, Yayık ve İdil boylarında Hazarlar ve Uzlarla birlikte yaşarken ticaret yollarını tehdit ettikleri için bu bölgeden uzaklaştırıldılar ve yerlerine Uzlar yerleşti. Peçenekler de, Macar ülkesine gelerek Macarları yendiler ve ülkelerini ele geçirdiler. Macarlar daha batıya kayarken Peçenekler Don'dan Tuna'ya kadar olan bölgeyi yurt edindiler. 1030'da Kumanlar, İdil boylarına geldiler, sürekli batıya yürüyerek Don boylarından Uzları çıkardılar. Uzlar da Peçeneklerin üstüne yürüdü ve Dneper nehrinin sol sahilini ele geçirdi. Sahip ol-

26 Seyyid Lokman Oğuznâmesi için bk. Harun Güngör, "Seyyid Lokman Oğuznâmesi", Türk Dünyası Araştırmaları, S.44, Ekim 1986, s.91-103.

27 Bk.Topkapı Sarayı Revan Köşkü, 1390-1391.

28 Mehmet Eröz, Hıristiyanlaşan Türkler, Ankara 1983, s.3-4,31-32.

29 Lj.Rogier-R.Aubert, Nouvelle Historie de l'Eglise, Paris 1968, s.28-29.

30 İsmail Kayabalı-Cemender Arslanoğlu, "Bulgaristan Türkleri", Azerbaycan, yıl:34, S.252, s.41 -66.

31 Reşit Saffet Karasemsi, Hazar Türkleri, İstanbul 1934, s.15.

32 Akdes Nimet Kurat, Peçenek Tarihi, İstanbul 1937, s.33-37.

dukları toprakların büyük bir kısmını kaybeden Peçenekler Aşağı Tuna boyunda topandılar. Bu bölgede sıkışan Peçenek kuvvetleri Balkanlar'a ve Bizans'a yönelik hücumlarını artırdılar. 1036'da başlayan üç Bizans hücumu bu akınları büyük ölçüde durdurdu. 1040'tan sonra Özü ve Tuna nehirleri arasında yaşayan 13 Peçenek uruğunun başında Kilteroğlu Turak (Durak/Tirek) bulunuyordu. Kilteroğlu Turak'm Uz hücumlarına karşı direnmek yerine Tuna boyundaki sızılıklara çekilmeyi tercih etmesi, Balçaroğlu Keğen'in başında bulunduğu 20 bin kişilik iki Peçenek uruğunun Turak kuvvetlerinden ayrılmasına ve bir birinden kopan bu iki Peçenek topluluğu arasında savaş çıkmasına sebep oldu. Kegen'e bağlı Peçenekler, 80 bin kişiyi bulan Turak'a bağlı büyük güç karşısında direnemeyerek 1048/1049'da Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Bizans; Kegen'i, iki atasını ve 20 bin Peçeneği Hıristiyanlaştırarak Dobruca'da bulunan Tuna üzerindeki Drister kasabası yakınlarındaki bölgeye sınır muhafızı olarak yerleştirdi. Kegen ile Turak'm kardeş kavgası bu olaydan sonra da bitmedi. Turak kuvvetleri Kegen ve yanındakilerin iskan edildiği bölgeye başarısız bir hücumda bulundular, ancak Kegen, Bizans'ın da desteği ile Turak'a bağlı olan Peçenekleri yendi. Turak ve 140 Peçenek komutanı esir edilerek İstanbul'a getirilip Hıristiyanlaştırıldıktan sonra çiftçilik yapmak üzere Sofya ve Niş taraflarına yerleştirildiler. Bu yeni hayat tarzına bir türlü alışamayan Peçenekler, Bizans'a bir kaç kez isyan ettiler, en sonunda büyük bir mağlubiyete uğrayarak Rus, Bizans ve Macar topraklarına dağıtıldılar. Peçenek birliğini bozan Bizans, onları askerî güç olarak kullanmaya çalıştı. 1049'da 15 bin kişilik Peçenek kuvvetini güneyden gelen Türk baskısına karşı kullanmak istediye de bunda başarılı olmadı. Aynı şekilde Romanos Diogenes büyük bir kısmı Peçeneklerden ve geri kalanları Kuman ve Uzlardan meydana gelen Türkleri 1071'de Malazgirt'te Alparslan'ın ordusuna karşı kullanmak istediye de karşı taraftakilerin de Türk olduğunu anlayan Türk birliği son anda saf değiştirerek Türk tarihinde önemli bir rol oynadı.

29 Nisan 1091 yılında yapılan Lebenium Savaşında Peçenekler, Kumanların da desteklediği

Bizans ordusu karşısında büyük bir yenilgiye uğrayarak siyasî güçlerini kaybettiler.

Bugünkü Bulgaristan'da, eski Yugoslavya'da, Romanya'da, Polonya'da ve Rusya'nın güney bölgelerinde Peçeneklerin hâtirasını taşıyan pek çok yer adı bulunmaktadır. Dobruca bölgesinde Hırsova ile Maçin tepesi arasında Türklerin Peçenek, Romenlerin Peçenjaga dedikleri köy, Sırbistan'ın Kragujevac vilayeti Gruja kazasına bağlı Peçenogo köyü, Leskovac'a yakın bir yerde bulunan Peçenevce köyü, Romanya'da Mehadia ve Orsova arasında yer alan Peçeneşka köyü bu yer adlarından sadece bir kaçıdır. Bu yer adları Ortaçağda daha canlıydı. Bunların büyük bir kısmı daha sonraları değiştirilmiştir.

Bulgar Petko R. Slaveikov gibi bazı araştırmacılar Gagavuzları Peçeneklere dayandırmakta, bir kısım araştırmacılar ise Gagavuzlarla yakın bağlantıları bulunan Balkan Türk topluluklarından Sırguçları ve Gacalları Peçeneklerin torunları olarak görmektedir.

Bir bölümü Balkanlar ve Orta Avrupa'da önemli roller üstlenen Türk boylarından biri de Kumanlardır. 11. yüzyılda Karadeniz'in kuzey bölgelerine gelen ve oradan da Balkanlar'a, Bizans üzerinden Macaristan'a ve Lehistan'a kadar uzanan Kumanları, İslam kaynakları Yukarı İrtiş boylarındaki Kemak / Kemek / Yimek uruğunun bir ana kolu olarak göstermektedirler. Rusların Polovotsi, Almanların Falb, Ermenilerin Chardes adını verdikleri bu Türk topluluğu saç renkleri sebebiyle bütün bu dillerde "açık sarı" anlamına gelen kelimelerle adlandırılmışlardır. Bizanslıların ve Macarların Kun veya Kuman, Latin kaynaklarının ise Cumanus olarak kullandıkları Kuman adı ise, muhtemelen bir kişi adıdır ve sonradan bir uruğ adı hâline gelmiştir.

Kumanlar için kullanılan bir diğer ad olan Kıpçak / Kıvçak, Reşidüddin'in Câmî'üt-Tevârih adlı eserinde "ağaç kovuğu" olarak açıklanmıştır. Kaşgarlı Mahmud ve Ebu'l-Gazi Bahadır Han da bu kelimeye aynı anlamı vermiştir. Kıpçak sözünün, kavim adı olarak "boş ve ağaçsız yerde oturanlar", yani "bozkır halkı" anlamında kullanıldığı düşünülmektedir.

Kuzey veya Kuzey Batı grubu olarak ad-

33 Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s.127-130.

34 Akdes Nimet Kurat, "Peçenekler", İslam Ansiklopedisi c.IX, s.539-543.

35 Akdes Nimet Kurat, Peçenek Tarihi, s.214-217.

36 Akdes Nimet Kurat, Peçenek Tarihi, s.240.

37 A. Dilaçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, TDK yay., Ankara 1964, s. 124-125.

38 Atanas Manof, a.g.e., s. 13.

39 Fahrettin Kırzioğlu, Kıpçaklar, TTK yay., Ankara 1992, s.82.

40 Akdes Nimet Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1992, s.70.

41 Ali Fehmi Karamanlıoğlu, "Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, yıl:1963,c.XII, s.175-176.

landırılan Türk boy ve toplulukları soy olarak Kıpçak Türklerinden gelmektedir. Zaten Karadeniz'in kuzeyi Ortaçağda Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Çölü) olarak adlandırılmıştır. Kumanların (veya Kıpçakların) Balkanlar ve Orta Avrupa'da bıraktığı izler sayılamayacak kadar çoktur. Bu günkü Romanya belli bir dönem Kumenia olarak anılmıştır. Romanya'daki siyasî ve idarî yapılanmanın ilk mimarları da Kumanlardır. Gagavuzların eski toprakları olan Besarabya'nın adı, bir Kuman komutanı olan Tok-Tamer oğlu Basar Apa'nın adından gelmektedir. Bu tür etkiler Macaristan, Bulgaristan, Makedonya gibi ülkelerin kültürlerinde de geniş yer tutmaktadır. Macarca'da yer alan Türkçe kelimelerin "orta tabakası" ve Kis Kunsag Nagy Kunsag (büyük ve küçük Kumanlar) gibi yer adları Kumanlara ait hâtıralardır. Bulgaristan'da ve Makedonya'da Kuman adından gelen Kumanite, Kumanovtsi, Kumanova-Çuka gibi yer; Kuman, Kumanov, Kumanıdı gibi kişi adları bugün de kullanılmaktadır.

Çek K. Jireček, 11.-13. yüzyıllar arasında Balkanlar ve Orta Avrupa'da derin izler bırakan Kumanların Gagavuzların atası olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Bulgar Petko R. Slaveikov ve Romanyalı St. Georgesku gibi bazı araştırmacılar Gagavuzların etnik yapısı üzerinde Kumanların çok büyük payı olduğunu ifade etmektedirler.

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya yönelen Türk boyları içinde en önemlilerinden biri de Oğuzlardır. Oğuzlar, bu sahada Oğuz adının kısaltılmış şekliyle Uzlar veya Rus kaynaklarında Türk adının yazılışıyla ortaya çıkan Torklar biçiminde anılmışlardır

10. yüzyılın sonlarında Kuzey Rusya'nın Suzdal Rostov bölgesinde bulunan Uzların hareket sahası Orta İdil'in batısından Sura ve Oka ile Don nehirlerinin başlarına kadar yayılmıştı. Suzdal'da bulunan Torki ve Torçına köyleri bu dönemin hâtıralarıdır. Uzların esas kitlesinin Aşağı Don boylarından Dneper nehrine doğru kayması Kuman baskısı altında gerçekleşti. 1060 yıllarında Orta Dneper kıyılarına çok sayıda Uz topluluğu yerleşti. Uzların bu bölgede yoğunlaşması Rusları rahatsız edince aralarında savaşlar başladı ve Uzlar Ruslardan uzaklaşmak için Tuna yönüne doğru çekilerek Peçeneklerin bulunduğu bölgeye

kadar geldiler. 1064 yılında Tuna'yı geçip Bizans'ın Balkan sahasına saldırdılar. Fakat bu saldırı Uzlara çok pahalıya mal oldu. Bizans, hizmetine aldığı Peçeneklerle birlikte Uzları kitleler hâlinde katletti. Geri kalanların bir kısmı ise soğuktan ve açlıktan kırıldı. Katliamdan ve âfetlerden kurtulabilen küçük bir Uz grubu ise Hıristiyanlaştırılarak Dobruca'ya Peçenek ve Kumanlardan Hıristiyanlaşan diğer Türk topluluklarının arasına yerleştirildi. Bu Uz ağırlıklı, fakat Peçenek ve Kumanlardan da pek çok unsur bulunduran kuzeyden gelen Türk toplulukları, konuyla ilgili bütün kaynakların üzerinde ittifak ettikleri gibi, bugünkü Hıristiyan Gagavuz Türklerini teşkil ettiler. Ancak daha sonra güneyden gelen Türk topluluklarından bir kısmı değişik sebeplerle Hıristiyanlaşarak Gagavuz Türkleri ile karışıp kaynaşmış olmalıdır.

Güneyden gelen Türk göçlerinin ilk önemli halkasını II. İzzeddin Keykavus ve beraberinde gelen Türk topluluğu oluşturur. II. İzzeddin Keykavus'u Balkanlar'a sürükleyen olaylar; Hülegü'nün, Moğolistan'da oturan kağanın buyruğuyla 1258'de Selçuklu ülkesini ikiye bölerek II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında pay etmesiyle başlar. Bu paylaşımın ardından Kılıçarslan'ın İran asıllı veziri Muiniddin Pervane'nin tahrikleri ile iki kardeş hükümdarın arası açılır ve aralarında savaş başlar. Savaşın sonunda Keykavus yenilir ve 1261 yılında ailesi ve yakınları ile birlikte dayısı olan Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'a iltica eder. Keykavus'un komutanlarından Ali Bahadır, İmparator'dan Anadolu'daki hayat tarzlarını sürdürebilecekleri bir yere yerleştirilmelerini ister. İmparator da Anadolu'dan gelen bu Türklere yerleşim yeri olarak Dobruca'yı tahsis eder. Bunun üzerine 1263-1264 yıllarından itibaren Keykavus'a bağlı olanlar Anadolu'dan gelen Türk kabileleri ile birlikte Dobruca'ya yerleşirler. Bu kabileler arasında meşhur gazi derviş San Saltık'm da bulunduğu rivayet edilmektedir.

Dobruca çok eski ve köklü bir yerleşim alanı olarak doğudan batıya akan Türk boylan için Balkanlar'a açılan tabii bir rota, düşmanlar tarafından Tuna ötesine sürülenler için bir sığınak olmuştur. Böylece 5. yüzyılda Hunların açtığı yoldan, Avarlar (679), Peçenekler (1048), Oğuzlar (1064) ve Ku-

42 LâslóRasony, Tarihte Türklük, TKAE yay., Ankara 1988, s.150-154.

43 Atanas Manof, a.g.e., s.12.

44 Akdes Nimet Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, s.66-67.

45 İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, İstanbul 1982, s.183.

46 Bu bilgiler için bk. Yazıoğlu Ali, Selçuknâme, Revan Köşkü, 1390-1391.

Ibn-i Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye f'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuk name) II, (haz. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 243-247.

manlar (1091) gelmiştir. 13. yüzyılda gelen Selçuklular ise yüz yıl ara ile Osmanlılar takip etmiş ve Osmanlı Devleti 20. yüzyılın başlarına kadar bölgenin tek hâkimi olmuştur.

İstanbul'da verilen bir ziyafette Keykavus'un İmparatoru öldürerek yerine geçeceği ihbar edilince; Paleolog, Keykavus'un komutanlarını saf dışı eder ve diğerlerini Hıristiyan olmaları şartıyla bağışlar.

Bu gelişmelerin ardından Altınordu hükümdarı Berke Han Keykavus'un iki oğlunu Sarı Saltık'ı ve Dobruca'daki Türklerden bir kısmını Deşt-i Kıpçak'a götürür. II. İzzeddin Keykavus 1280'de ölünce oğulları Mesut ve Geyumers / Kayomert Anadolu'ya geçer. Sarı Saltık ise Berke Han'ın buyruğu ile çevresindekilerle beraber tekrar Dobruca'ya döner. Sarı Saltık, Hıristiyanlar arasında da Saint Nicolas adıyla bir Hıristiyan azizi olarak tanınmakta ve iki dinin mensuplarınca da adına menkıbeler anlatılmaktadır. Bu menkıbeler bizim kültür hayatımızda Saltuk-nâme olarak meşhur olmuştur. Sarı Saltık'tan bahseden bir diğer önemli kaynak olan Yazıcıoğlu Ali "Saru Saltuk fevt olduğmdan sonra mürted ve ahriyan oldular" sözleriyle Keykavus ve Sarı Saltık ile birlikte gelen Müslüman Türklerin Sarı Saltık'ın ölümünden sonra Hıristiyanlaştıklarını bildirmektedir. Hıristiyanlığın bu Türk topluluğu arasında tam olarak yerleşmesi 1350 yıllarına rastlamaktadır.

Dobruca'daki Hıristiyan Türkler, 1365 yılında bir devlet kurarlar. Bu devletin sınırları Tuna deltasından Emine Burnu'na kadar uzanmaktaydı. Devletin kurucusu bir Kuman adı taşıyan Balık, ilk başkenti ise Kalliakra'dır. 1368'de başkent Varna olur; Balık'tan sonra da devletin başına bir Slav adı taşıyan Dobrotiç geçer ve devletin yayıldığı alan Dobruca eli olarak tanınır. Dobrotiç ölünce de Yanko yönetimi devralır ve siyasî gelişmeler sonunda I. Murad'ın vasiliğini kabul eder. 1393'te Yıldırım Bayezid, Dobruca eli'ni Osmanlı Devleti topraklarına katar. Bu dönemde Keykavus'un so-

yundan gelen Lizakos Karaferye valiliğini yürütmektedir. Lizakos tebâsıyla birlikte Zihne'ye nakledilerek bölgenin valiliğine getirilir. Yıldırım Bayezid'in yanında Malatya ve Erzincan seferine katılan Lizakos, savaşıardan yorgun düşünce hükümdardan vergiden muafiyet belgesi alarak Zihne'ye yerleşir ve burada keşiş olarak ölür. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde bir otorite boşluğu doğunca Dobruca da bir süreliğine Osmanlı kontrolünden çıkar, ancak 1417'de I. Mehmet döneminde bölgede tekrar Osmanlı hâkimiyeti tesis edilir. Rivayet edildiğine göre Osmanlı hâkimiyetine giren bu devletin al zemin üzerine beyaz bir horoz resminin bulunduğu bir bayrağı bulunmaktadır. Bu bayrağın Gagavuzlar arasında yeniden bir millî sembol hâline getirilmesi yolunda bazı çabaların olduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki fütuhâtı diğer halklar gibi Gagavuzların hayatında da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Balkanlar belki de en uzun süreli sükûnet ve huzur dönemini yaşamıştır. Osmanlı yönetimi, Balkan mozayikinde yer alan ve Hıristiyan olduğu hâlde Türkçe konuşan bu ecdat yadigarı küçük topluluğa ilgi duymuş olmalı ki Lizakos'tan sonra da Balkanlar'daki Hıristiyan Türklerin vergiden muafiyet belgesini bir kaç kez yenilemiştir. Mihail Çakır da "Osmanlı Türkler çok inan çok hatır vermişler hakikat gagauzlara" demek suretiyle bu duruma işaret etmektedir. 16. yüzyılın arşiv belgeleri de Müslüman Türklerle Hıristiyan Gagavuzların iç içe, dostça yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Atanas Manof "Oğuz devletinin Osmanlılar eline geçmesinden sonra Gagauzların ve İlk Bulgarların bir kısmı İslamiyeti kabul etmiştir. Diğer bir kısmı ise Türklere karşı Müslüman görünerek uzun müddet Hıristiyanlıklarını korumuşlar ve zahiren, gerek elbise ve gerek dil hususlarında Türklere ayrılıkları olmadığı için dinlerini gizlemekte zorluk çekmemişlerdir" diyerek Osmanlı dö-

47 Faruk Sümer, "Gagauzların Aşlı", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.52, Nisan 1991, s.9-12.

48 Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), TTK yay., Ankara 1992, s.17.

49 Şükrü Halûk Akalın, Ebu'l-Hayr Rûmî Saltuk-nâme I-II, KTB yay., Ankara 1988.

50 Yazıcıoğlu Ali, Selçuknâme, Revan Köşkü, 1390-1391, vr. 444 a.

51 Paul Wittek, "Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", Bullerin of the School of Oriental and African Studies, c.IV, London 1952, s.639-668.

52 Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", İslam Ansiklopedisi c.X,s.220-221.

53 Halil İnalık, "Dobrudja", Encyklopedie İslam c.II, Leiden 1965, s. 610-613.

54 Paul VVittek, "Les Gagauzes = Les Gens de Keykaus", s.18-19

55 V.A. Moskof, Nareçiya Bessarabskih Gagauzov, / Radloff, "Proben", bd.10, St. Petersburg, 1904, s.302.

56 Mihail Ciachir, a.g.e., s.27.

57 Ahmet Cebeci, "Osmanlı Devleti'nde Gagauzlar", Türk Kültürü, S.354, Ekim 1992, s.589 (10).

neminde Gagavuzların parçalanmaya başladığını, ancak özellikle İstanbul'un fethinden sonra İstanbul Rum patriğinin Hıristiyanların temsilcisi olarak tanınmasıyla Gagavuzların tamamen Rum himaye ve terbiyesine terkedildiğini belirtmektedir. 1589'da Rus, 1870'te Bulgar kiliselerinin kurulması Gagavuzları Rumca öğrenmek ve ibâdet etmekten kurtarmış, ancak zamanla bir kısmının Bulgar, diğer bir kısmının Rus kiliselerine girmesi ve geri kalanlarının Rum kilisesine bağlı olmaya devam etmesi, bu Türk topluluğunun Ortodoks kiliseler arasında paylaşılmasına sebep olmuştur. Böylece bir taraftan Ruslar Gagavuzları himayeleri altına alma, Bulgarlar ve Yunanlılar Gagavuzları Türkleşmiş Rum veya Türkleşmiş Bulgar olarak değerlendirme çabaları içine girmişler, öbür yandan Moskof ve İrecek gibi araştırmacılar Gagavuzları; Rum Gagavuzları, Bulgar Gagavuzları, Asıl Gagavuzlar şeklinde gruplandırarak bu parçalanmayı kategorize etmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde merkezî otoritenin zayıflaması, Balkanlar'daki çatışma ve çetecilik geleneğini canlandırmış; İstanbul yönetimi gibi Gagavuzlar da bu çatışmalardan ve komitacılık faaliyetlerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Kırkalılar diye tanınan Pazvandoğlu Osman, Macar Ali, Kambur İbrahim, Çıtak Veli, Kara Feyzi, Kara Mustafa gibi pek çok eşkiya Sırp isyancılar ve Bulgar komitacılarla da iş birliği yaparak defalarca isyan etmişler; halk devletle bu çeteler arasında kalmış; devlet ise bir yandan bu tür iç karışıklıklarla bir yandan Napolyon'un Mısır'ı işgali gibi dış meselelerle uğraşmaktan adaleti eskisi gibi tanzim edemez hâle gelmiştir. Bağımsızlık sevdasına düşmüş bazı isyancı gruplar bu olumsuzlukları fırsat bilmiş ve hoşnutsuzluğu yaymak için Türk düşmanlığını tahrik ve teşvik etmişlerdir. Hatta bu döneme ait bazı olaylar, türkölere, hikâye ve romanlara da konu edilmiş, âdeta bir millî hınç malzemesi yapılmıştır. Bu gelişmelerden bazıları Gagavuzlar arasında da yankılar uyandırmış, Türklerle ve Osmanlı dönemi ile ilgili bazı iftira ve propagandalar Balkan milletlerinin bu döneme ait eserlerinden Gagavuz Türk kültürüne de yansımıştır. Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler Gagavuz aydınları arasındaki Türk ve Türkiye imajını

büyük ölçüde değiştirmiş, bu düşünce farklılaşması tarihî olayları ve bazı gerçekleri tespit etme imkânını artırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde merkezî otoritenin zaafa düşmesi, 18. yüzyılın başlarında şiddetlenen Ortodoks Bulgar kilisesi yöneticilerinin dinî baskıları, ekonomik ve sosyal istikrarsızlık; Balkan halklarından bazı aileleri ve bir grup Gagavuzu Kuzey Doğu Bulgaristan'dan ayrılmaya zorlamıştır. Önce Polonya'ya geçmeye çalışan bu göçmen grupları, bu ülkenin şartlarının kötü olduğunu görünce Bucak'a yerleşmeye karar vermiştir. Bu ilk adım daha geniş göç dalgaları için bir başlangıç olmuştur. Diğer Balkan milletlerinden bazı unsurlarla birlikte yola çıkan Gagavuz grupları, bir birinden farklı yollardan geçerek bu bölgede yoğunlaşmaya başlamışlardır. Bu göçmenler Rus resmî belgelerine "Transtuna göçmenleri" veya "Bulgar göçmenleri" olarak geçmiştir. Sadece 1854 yılında P. Koeppen Gagavuzların Bulgarlardan farklı olduğuna işaret etmiştir. Ancak Gagavuzların pek çoğu, diğer milletlerden olan insanlarla karıştırılmışlar ve kayıtlara Bulgar, Makedon, Moldavan vb. olarak geçirilmişlerdir.

Gagavuzların Tuna'yı geçerek Bucak'a göç etmesi 1765-1812 yılları arasında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde 1768-1774, 1787-1791 ve 1806-1812 yılları arasında üç ayrı Osmanlı-Rus savaşı olmuştur. Bu savaşlar, çok büyük nüfus hareketlerine sebep olmuş ve savaş mağdurlarının, Ortodoks Balkan halklarının hâmilğine soyunan Rusya'ya ve Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkan bölgelere göç etmesini kolaylaştırmıştır. Aynı dönemde 1600 civarında Gagavuz ailesinin Bucak'a yerleştiği nüfus kayıtlarının incelenmesinden anlaşılmıştır. Mihail Çakır ise Bucak'a yerleşen aile sayısını 5.000, toplam nüfusu 40.000 olarak tahmin etmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda Gagavuzlar, Bulgar ve Moldavan göçmenlerle birlikte toplam 63 köye yerleşmişler, ancak özellikle 19. yüzyılın resmî belgelerine buldukları bölgenin nüfus yoğunluğuna göre Bulgar, Moldavan, Sırp ve Yunan olarak kaydedilmişlerdir. Bazı ekonomik ve sosyal sebepler de Gagavuzların aleyhine gelişince Gagavuzların yaşadığı alan giderek daralmıştır.

58 Atanas Manof, a.g.e., s. 26.

59 Harun Güngör, "Yunan-Bulgar Kilise Mücadeleleri ve Gagavuzlar", Türk Kültürü, S.344, Aralık 1991, s.732-733 (22-23).

60 A. Cevat Eren, "Pazvandoğlu Osman", İslam Ansiklopedisi c.IX, s.532-535.

61 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi c.V, TTK yay., Ankara 1988, s.154.

62 Dionis Tanasoğlu, "Gagoğuzların İstoriyası", Ana sözü, 10 Ağustos 1991, s.9-10.

63 Mihail Ciachır, a.g.e., s.26.

64 Olga Radova, "Bucak'taki Transtuna Göçmenlerinin ve Gagoğuzların Etnik Kimliği (18.yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı)", Avrasya Etüdüleri, S.13, İlkbahar 1998, s.55-70.

Gagavuzlar Moldavya'da ilk olarak 1770 yılında Çadır ve Orak köylerini kurmuşlar, 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşmasına kadar bir dağınıklık yaşanmış, ancak bu antlaşmanın ardından bölge Rusya'ya geçmiş ve Rusların göçmenlere toprak vererek göçü teşvik etmesiyle birlikte iskân hareketleri hızlanmıştır. Gagavuzlar, 1812 yılında Düzgünce, Kazayaklı, Baurçi, Tatar-Kıpçak, Vulkankeşti; 1814 yılında Beşalma, Bolboka, Taşpunar; 1818 yılında Çadır-Lunga, Kiryet, Yeniköy; 1820 yılında Avdarma, Coltay, Tomay, Haydar; 1821 yılında Satıhk-Hacı (Alesandrovka), Dimitrovka; 1830 yılında Başköy ve Bolgarlika köylerini kurmuşlardır.

1909-1910 yıllarında geçim sıkıntısı sebebiyle Gagavuzlardan küçük bir grup Orta Asya'ya Akt-yubinsk'e (Turgay bölgesi) göçmüş, 1925 yılında bunların bazıları Taşkent civarına yerleşmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Rus hâkimiyeti altında bir süre sükûnet içinde yaşayan Gagavuzlar, Çarlığın Ruslaştırma politikalarının artmasıyla birlikte 6 Ocak 1906'da Atmaca Pavlioglu Andrei Galatan önderliğinde isyan başlatarak Komrat'ta bir cumhuriyet ilan ederler; başka bölgelerden beklenen destek gelmeyince 15 gün içinde Çarlık kuvvetleri bu devlete son verir. Bolşevik ihtilâlinin yaşandığı 1917 Sovyet İhtilâli sırasında bir Gagavuz isyanı daha başlar. Ancak 27 Kasım 1918'de Besarabya Millî Meclisi Romanya ile birleştiğini ilân edince Gagavuzlar da Romanya yönetimi altına girerler.

12 Haziran 1931'de Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya'nın başkenti Bükreş'te elçi olarak göreve başlamasıyla birlikte Gagavuz Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki bağlantı ve ilişkiler yeniden canlanır. Hamdullah Suphi, ilk olarak Dobruca ve Besarabya köylerinde inceleme gezileri yapar. Gagavuzların Türkiye ve Anadolu'daki Türk kültürü ile ilişkilerini canlandırmak üzere 30-40 kadar Gagavuz gencini orta ve yüksek tahsillerini yapmaları için Türkiye'ye gönderir. Ayrıca 26 Gagavuz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim yapan okullar açtırır. Bu okullara Dobruca Türklerinden ve Mecidiye Müslüman Semineri mezunlarından öğretmen tayin ettirir ve bu okullarda Türkiye'den getirdiği ders kitaplarının okutulmasını sağlar. Hamdullah Suphi elçiliği süresince Romanya kralı Misel ve ana kraliçe

Elena'nın güvenini kazanarak Romanya'daki bütün Türklerin eğitimi ile daha yakından ilgilenme konusunda desteklerini alır. Bunlarla da yetinmeyen Hamdullah Suphi, Gagavuzları Marmara Bölgesi'ne göçürerek asimile olmaktan kurtarmak ister. Bu konuda devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de onayını alır. Ancak 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu planı uygulama imkânı ortadan kalkar. Romanya'nın Besarabya topraklarını ele geçirmesini bir türlü kabullenemeyen Sovyetler Birliği, savaş durumunu bir fırsat bilerek 26 Haziran 1940'ta verdiği bir ultimatomla Romanya'yı bu bölgeden çekilmeye zorlar. Baskılara boyun eğen Romanya da, Sovyetler Birliği'nin zor duruma düştüğü bir anda 22 Haziran 1941'de Besarabya'yı tekrar ele geçirir. Bu karışıklıklar arasında Hamdullah Suphi'nin elçilik görevi 5 Aralık 1944'te sona erer. II. Dünya Savaşı'nın galipleri arasına giren Sovyetler Birliği, 29 Haziran 1945'te Besarabya'yı tekrar ele geçirir ve 10 Şubat 1947'de Paris Antlaşmasıyla bölge Sovyetler Birliği'ne bağlanır. Sovyetler Birliği yönetimindeki diğer millet ve topluluklar gibi Gagavuzlar arasında da zaman zaman kıpırdanmalar yaşanır. 1957 yılında görülen küçük çaplı bir dalgalanma anında bastırılır.

Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde iktidarı ele almasıyla başlayan açıklık ve yeniden kurma faaliyetleri sırasında bütün demir perde ülkelerinde olduğu gibi Gagavuzlar arasında da bir silkinme hareketi başlar. 1987 yılında Komrat'ta Gagavuz Halkı adlı bir teşkilat kurulur. Bu teşkilatın ilk kurucuları arasında Gazeteci Stefan Bulgar, Ressam Dimitri Sevastin ve Mühendis Andrei Bıyıklı bulunmaktadır. İlk oturuma Stefan Bulgar başkanlık etmiştir. Bu halk hareketinin yönlendirmesiyle 12 Kasım 1989'da özerklik bildirisi ilân edilir. Ancak bu sırada Moldavya Halk Cephesi'nin baskısıyla ülkede bir dizi yeni kanun çıkarılır. Bu kanunlar arasında yer alan Moldavcanın resmî dil olması, Latin alfabesine geçilmesi, devlet memurlarına Moldavanca bilme zorunluluğu getirilmesi Moldavan olmayanları son derece rahatsız etmiştir. Bu şartların getirdiği gerginlik ortamı içinde ilân edilen Gagavuzların özerklik bildirgesi de ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit ettiği gerekçesiyle reddedilir.

Gagavuz aydınlarının öncülüğü ile 20 Ağus-

65 Mihail Ciachir, a.g.e., s.24-25.

66 R.L. Bigaev - P.A. Danilov - M.U. Umarov, "Orta Asya'da Yaşayan Gagavuzların Folklorları Üzerine", (çev. H. Güngör), Türk Dünyası Araştırmaları, S.22, Şubat 1983, s.183-195.

67 Dionis Tanasoğlu, a.g.m., s.10.

68 Fethi Tevetoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, KTB yay., Ankara 1986, s.28,206-210.

tos 1990'da Komrat'ta Gagavuz Cumhuriyeti'nin ilân edilmesi, ardından 26 Ekim 1990'da ilk genel seçimlerin yapılması ve başkanlığa Stefan Topal'ın seçilmesi Kişinev'deki Moldavya yönetimini son derece rahatsız eder. Başbakan Mircae Druc'un yönlendirmesi ve Halk Cephesi'nin öncülüğü ile bu gelişmeleri durdurmak üzere 50 bin gönüllü Kişinev'e gönderilir. Gönüllüler güneye doğru ilerlerken Sovyet İçişleri Bakanlığı devreye girerek bir felâketi önler. Bu gelişmelerin ardından 27 Ağustos 1991'de Moldavya SSC Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilân eder.

Bağımsızlık sonrasında Moldavya yönetimine Snegur'un gelmesi Gagavuzlar arasında sevinç yaratır. Zira iktidara gelen Köylü Parisi'nin Gagavuzlara karşı barışçı bir yaklaşım sergilemesi çözüm yolundaki ümitleri artırır. Bu yumuşama havası içinde 17 Aralık 1994'te "Gagavuz Yeri Hakkında Özel Kanun" görüşmeye açılır. Fakat bazı Moldavyalı milletvekilleri "Gagavuz Yeri" terimine diğer azınlıkları da harekete geçirir endişesiyle karşı çıkarlar. Bunun üzerine AGİT Yüksek Komiserliğinden bir heyet, kanun taslağının Moldavya'nın toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu rapor ederler. Böylece Başbakan Andrei Sangheli'nin başkanlığında kurulan bir komisyon, Gagavuz Yeri'nin özel statüsü hakkında çıkarılacak kanununla ilgili çalışmaları başlatmıştır. Kanun taslağı üzerindeki çalışmaların bitirilip Moldavya Meclisi'ne sunulunca bir grup Moldavan milletvekili "Gagavuz Millî Azınlığın Statüsü Hakkında Kanun" adı altında yeni bir tasarıyı meclise getirirler ve bu tasarıda özerkliğin kültürel alanla sınırlı kalmasını savunurlar. Bu iki tasarı arasında bir ara yol bulunarak Moldavya Anayasası'na eklenen 113. maddeyle 23 Aralık 1994'te Gagavuz Yeri Özerk Cumhuriyeti tanınır ve Gagavuzların self-determinasyon hakkı kabul edilir.

Bu kanuna göre, Gagavuzlar; kültür, eğitim, istihdam, konut, mahallî bütçe, maliye konularında Moldavya Anayasasına ters düşmeyecek kanunlar çıkarma yetkisine sahiptir. Gagavuz Yeri'nin resmî dili, Gagavuz Türkçesi, Rusça ve Romencedir. Moldavya Cumhuriyeti bayrağı yanında, bir de Gagavuz Yeri bayrağı vardır. Bu bayrak mavi, kırmızı ve beyaz zemin üzerine üç san yıldızdan meydana gelir. Mavi Türklüğü, beyaz eski Türklerde batıyı ve barışı, kırmızı serbestlik ve özgürlüğü, yıldızlar ise geçmişi, hâli ve geleceği

temsil eder. Gagavuzlara ait Gagavuz Yeri'nin en üst yetkilisi başkandır. Kanunun 6. maddesi Gagavuz Yeri'ndeki tüm yer altı ve yer üstü kaynaklarının işletme ve kullanma yetkisini Gagavuz Yeri idaresine verir.

5 Mart 1995'te yapılan referandum ile Gagavuz Yeri'nin sınırları belirlenir. Buna göre, Gagavuz yeri; Çadır, Komrat (başkent), Vulkaneşti şehirleri ile Aleksevaha, Avdarma, Baurçi, Beşalma, Beşgöz, Bucak, Çeşmeköy, Çokmeydan, Dezginci, Dudeşti, Etulya, Ferapontevka, Gaydar, Joltay, Karbali, Kazayak, Kıpçak, Kirsova, Kongaz, Kongazcikul de Jos, Kotovkoe, Köselia Ruse, Kriet Lunga, Torna ve Yeni Etulya köyleri olmak üzere 3'ü şehir 29'u köy 32 yerleşim merkezinden meydana gelir.

Gagavuz Yeri'nin yüz ölçümü 1.800 km², nüfusu 169.300'dür. Nüfusun milliyetlere göre dağılımı ise şöyledir:

Gagavuzlar	134.500	% 79.4
Ruslar	11.800	% 7
Modovanlar	8.300	% 4.9
Bulgarlar	7.800	% 4.6
Ukraynlar	7.800	% 4.6

Eski Sovyetler Birliği'nde yapılan 1989 nüfus sayımına göre Moldavya'nın nüfusu ve bu nüfusun milliyetlere göre dağılımı şöyledir:

Moldavya	4.335.360	% 100
Moldavan	2.794.749	% 64.5
Ukraynlar	598.280	% 13.8
Ruslar	562.069	% 13
Gagavuzlar	153.458	% 3.5
Bulgarlar	88.419	% 2
Museviler	67.799	% 1.5
Diğerler	70.500	% 1.6

Eski Sovyetler Birliği'nde yapılan 1979 ve 1989 nüfus sayımlarına göre Gagavuzların nüfusları ve bu nüfusun dağılımı şöyledir:

	1979	1989
Moldavya	138.000	153.458
	%79.6	%78*
Ukrayna	29.398	32.017
	4.176	% 16.23
Rusya	752	10.057
Kazakistan	152	978
Beyaz Rusya	111	188
Özbekistan	119	240
Gürcistan		206

* Bu oranlar eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan toplam Gagavuz nüfusuna göredir.

69 Günden Peker Çınar, "Gagoğuzlar", Yeni Türkiye, yıl:3, S.16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1611-1612.

70 Günden Peker, "Gagoğuz Özerklik Süreci: Dün ve Bugün", Avrasya Etütleri, S.2, Yaz 1995, s.36-45.

Azerbaycan	137	105
Türkmenistan	187	280
Litvanya	44	40
Estonya	41	69
Toplam	173.117	197.738

Gagavuzlar, Gagavuz Yeri dışında Ukrayna'nın güneyinde Zarporoje ve Odesa (İsmail) çevresinde, Kazakistan'ın doğusunda, Kırgızistan'ın Frunze, Özbekistan'ın Taşkent şehirlerinde, Bulgaristan'ın Varna, Dobruca, Vombol ve Topolovgrad bölgelerinde, Romanya'nın Dobruca bölgesinde bir kaç küçük yerleşim merkezinde, Yunanistan'ın Keserya şehrinde, Makedonya'nın güney doğusunda küçük gruplar hâlinde yaşamaktadır. Edirne'ye bağlı bazı köylerde Gagavuzların yaşadığı söylenmekteyse de bu bölgede kendini Gagavuz olarak tanımlayan bir kişiye veya gruba rastlanmamıştır.

Gagavuzların dünyadaki toplam nüfusu konusunda bazı değişik tahminler bulunmaktadır. Her ne kadar sıhhatli olduğu düşünülüyorsa da Bağımsız Devletler Topluluğu'nda yaşayan Gagavuzlar hakkında elde bazı istatistikî bilgiler bulunmaktadır. Ancak başta Bulgaristan olmak üzere diğer ülkelerde yaşayan Gagavuzlar hakkında her hangi bir ciddi bilgi ve belge yoktur. Dionis Tanasoglu, Moldavya'da 200.000, Bulgaristan'da 60.000 civarında, Romanya'nın Dobruca bölgesinde 5-6 bin kadar Gagavuz Türkünün yaşadığını söylerken, Ahmet Bican Ercilasun Romanya ve Bulgaristan'dakiler de dahil dünyadaki toplam Gagavuz nüfusunun 200-500 bin arasında olduğu düşüncesindedir. Yaşar Nabi Nayır, 1936 yılının rakamları ile Bulgaristan'da 50 bin, Besarabya'da 300 bin Gagavuz'un yaşadığını söylemektedir. Atanas Manof, aynı yılların Bulgaristan'ından bahisle "Bugün belediye istatistiklerinin milliyet sütunlarında Gagavuzlar için yer ayrılmamaktadır. Onları Bulgar hanesine kaydederler" demektedir. Bulgaristan göçmenlerinden Mehmet Çavuş, Bulgaristan'daki Gagavuz nüfusunu 340 bin, Ahmet Tacemen 250-300 bin olarak tahmin etmektedir.

Bulgaristan'daki Gagavuz nüfusuyla ilgili bu tahminlerin abartılı olduğunu söylemek hata olmaz. Makedonya Gagavuzlarının nüfusu hakkında elde bulunan tek bilgi Baskakov'a ait olan 4 bin tahminidir.

En gerçekçi rakamlarla Gagavuzların bugünkü nüfusu, Moldavya (Gagavuz Yeri)'da 200 bini aşmış bulunmaktadır. Bulgaristan'da ise 50-60 bin civarında oldukları söylenebilir. Romanya'da özellikle Dobruca'daki Gagavuz nüfusu -malesef- dağılmış durumdadır. Ülkenin değişik bölgelerinde bir kaç bin Gagavuzun yaşadığını söylemek mümkündür. Yunanistan'da yaşayan Gagavuzlar için her hangi bir tahminde bulunmak güçtür.

Gagavuz Türklerini bugünkü nüfuslarına bakarak değerlendirmek yanlış olur. Gagavuzları; Gacallar, Tozluklar, Gerlovlar, Kızıbaşlar ve Yörükler gibi Müslüman; Karamanlılar ve Sırguçlar gibi Hıristiyan Balkan Türkleri ve Oğuz grubunu oluşturan Türkmen, Azerbaycan ve Türkiye Türkleri ile birlikte değerlendirmek gerekir. Gacallar, Deliorman Türkleri ve Çıtaklar gibi adlarla da anılan Kuzeydoğu Bulgaristan ve Güney Dobruca'da yaşayan bir Türk topluluğudur. Paul VVittek, Gacalların Gagavuzlarla aynı soydan geldiğini düşünmektedir. Wittek'e göre, Gacallar muhtemelen Şeyh Bedreddin'in çıkardığı Deliorman isyanında Hıristiyan Gagavuzlar arasında yeniden Müslüman olan gruptur; dinî yakınlık sebebiyle, Gacalların konuştuğu Türkçe Osmanlı Türkçesine Gagavuz Türkçesinden daha yakındır. Balkan Türk ağzı üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapan Tadeusz Kowalski, Deliorman Türkçesi dediği Gacal ağzıyla Besarabya Gagavuz ağzını tek bir diyalektolojik grup içinde değerlendirilecek kadar bir birine yakın kabul eder. Atanas Manof ve Müstecip Ülküsal ise Şkorpil'in Gagavuzların ve Gacalların Asparuh Bulgarlarından geldikleri iddiasını reddederek Gacalların Müslüman Peçenekler olduğunu ifade etmektedirler.

Evliya Çelebi, Çıtaklar dediği Gacallar hakkında "Tatar, Bulgar, Eflak ve Boğdanlılardan doğ-

71 G. Nikolayeviç Topuzlu, Ana sözü, 19 Mayıs 1990

72 VVlodzimierz Zajaczkovski, "Gagauz", Encyclopedie islam c.II, Leiden 1965, s.971.

73 Türker Eroğlu, a. g. röportaj, s.41.

74 Ahmet Bican Ercilasun, a.g.m., s.29.

75 Yaşar Nabi Nayır, a.g.e., s.61.

76 Atanas Manof, a.g.e., s.39

77 Mehmet Çavuş, "Bulgaristan'daki Millî Azınlıklar", Türk Kültürü, yü:XXV, S.290, Haziran 1987, s.343.

78 Ahmet Tacemen, Bulgaristan Türkleri 1878-1990, Adana 1991, s.14.

79 N.A. Baskakov, Tyurski Yazık, Moskva, 1960, s.262.

80 Paul VVittek, "Les Gagauzes = Les Gens de Keykaus", s.23-24

81 Tadeusz Kovvalski, a.g.m., s.492.

82 Atanas Manof, a.g.e., s.30. Müstecip Ülküsal, a.g.e., s.30.

muş Dobruca'da yaşayan bir topluluktur. Bunlar ilk olarak Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın askerlerinin soyundan gelmişler, daha sonra buralara Yıldırım Bayezid Tatarları yerleştirmiş, bunlarla Eflak, Boğdan kızlarının evlenmesinden Çıtak adı verilen topluluk doğmuştur. Kadınları yassı başlı olup renkli çuha ve kirliva abası ferace giyerler. Gayet dindar, örtülü, terbiyeli kadınlardır. Bütün halkı Hanefî mezhebinden namazı devamlı kılarlar. Bolluk memleket olduğundan her yolcuya ilgi gösterir, ikram ederler. Yumuşak huylu, halim selim tabiat sahibi insanlardır" demektedir. Ayrıca Evliya Çelebi, bu topluluğun etnik yapısı gibi dillerinin de karışık olduğunu, Anadolu Türklerinin bunları kolay kolay anlayamayacağını söylemektedir.

Gagavuzlarla çok büyük yakınlıkları bulunan diğer Balkan Türk topluluklarından Gerlov ve Deliorman Kızılbazları Osmanlı Türkçesine ve kültürüne bağlıdırlar. Türk-Bulgar karması olan Tozluklar, Gerlova dolaylarında otururlar. 14. yüzyılın sonunda Yıldırım Bayezid zamanında Anadolu'dan Balkanlar'a göçen Yörükler, Osmanlı Türkçesine bağlı Balkan ağızlarından birini konuşurlar. Karamanlılar, 1927'deki nüfus değişimiyle Balkanlar'a göçen ve çoğu Yunanistan'da yaşayan Ortodoks Türklerdir. Anadolu'da Grek harfleri ve Anadolu Türkçesi ile dinî ve kültürel eserler vermiş ve bu eserleri Gagavuzlara da ulaştırmışlardır. Bugün de büyük ölçüde Türkçe kullanmaktadırlar. Sırguçlar ise Sur adlı bir Peçenek oymağından gelen, adını Sur Oğuz (>Surgutz > Sırguç) birleşik kelimesinden alan ve Edirne dolaylarında yaşayan 7 bin kişilik bir topluluktur. Gagavuzlar, her ne kadar değişik tarihî Türk boylarının Hıristiyan Türkler olarak bir biriyle karışık kaynaşmasıyla ortaya çıkmış bir Türk topluluğu olsa da Gagavuz kimliğinin belirleyici unsurları Oğuz ağırlıklıdır. Bu sebeple Gagavuz Türkleri Oğuz grubu Türk topluluklarından biri olarak değerlendirilir.

Türk lehçe ve şivelerini tasnif eden dilcilerden Râsanen, Türkmen, Azeri, Osmanlı ve Gagavuz

kollarına ayırdığı Oğuz şivelerini, Güneybatı grubu olarak adlandırır ve Gagavuz şivesinin sınırlarını Kuzeydoğu Bulgaristan ve Moldavya olarak belirler. Baskakov, Gagavuz Türkçesini Balkan Türkçesi ile birlikte Oğuz-Bulgar bölümünün günümüzdeki şivelerine dahil eder ve Oğuz Türkçesine dayandırdığı Balkan Türkçesini Osmanlı Türkçesine dayandırdığı Rumeli Türkçesinden ayırır. Baskakov'a göre Balkan Türkçesi, Osmanlı Türkçesinden öncedir. Balkan Türkçesi, Oğuz Türkçesinin bir kolunun Hazar, Kırım ve Tuna yoluyla Balkanlar'a girmesi ve daha önce burada var olan Peçenek-Uz unsurları ile karışması ile oluşmuş, sonra da 14. yüzyılda Güneydoğudan gelen Osmanlı Türkçesi ile temas ederek bugünkü hâlini almıştır.

Gerhard Doerfer de Balkanlar'da kullanılan Türkçeyi Tuna ve Balkan Türkçesi olarak iki ana kola ayırarak Gagavuz Türkçesi ile Bulgaristan Türk ağızlarını Tuna Türkçesine, Dobruca Tatar ve Nogay Türklerinin ağızları ile Bosna'da yaşayan Türklerin ağızlarını Balkan Türkçesine dahil eder.

Gacal ve Gagavuz Türkçelerini aynı diyalektolojik grup içinde ele alarak ikisine birden Tuna Türkçesi adını veren Tadeusz Kovvlski ise, bu iki ağzın Osmanlı (Türkiye) Türkçesinin bir ağzı olduğunu söyler ve Tuna Türkçesinin Karadeniz'in kuzeyindeki Türk ağızları ve Kuzeydoğu Anadolu ağızları ile benzerliğine dikkati çeker.

Gagavuzların yayıldığı geniş alanda bütün Gagavuz ağızları üzerinde karşılaştırmalı bir ağız çalışması yapılmamıştır. Ancak Bulgaristan'daki Gagavuzlardan derlenen Folklor metinlerinde görülen ağız özellikleri -yor şimdiki zaman ekine göre şu gruplara ayrılabilir:

- I) Bâlgarevo ağzında -yo,
- II) YVinica ağzında -yo, -yu,
- III) Brestak ağzında -ye, -yo,
- IV) Kumanova ağzında -e, -ye

Bugün Moldavya'da Gagavuz Yeri'nde yaşayan Gagavuzların konuştuğu Türkçenin ise iki ağzı vardır:

- I) Merkez ağzı: Çadır ve Komrat bölgelerinde

83 Evliya Çelebi, Seyahatname Rumeli-Solkol ve Edirne, (haz. I. Parmaksızoğlu), KTB yay., Ankara, 1984, s. 53-70.

84 N.A. Baskakov, a.g.e., s.261-262. A. Dilaçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, TDK yay., Ankara 1964, s. 124.

85 Martti Râsanen, "Materialien Zur Lautgeschichte der Türkischen Sprachen", Studia Orientalia, editio Societas Orientalis Fennica, XV., Helsinki 1949, s.26-31.

86 N.A. Baskakov, "K voprosu o klassifi akatsii tyurkskih yazıkov", Akademiya Nauk SSSR Otd. Literatürü Yazıkı, 1952, XI, 2, s.121-134.

87 N.A. Baskakov, Tyurski Yazık, s.261-262.

88 Gerhard Doerfer, "Das Gagausische", PhUologiae Turcicae Fundamenta, Wiesbaden 1959, s.262.

89 Tadeusz Kowalski, a.g.m., s.494-500.

90 WłodzimierzZajaczkowski, Jezyki Folklor Gagauzow z Bulgani, Krakovvie 1966.

konusulan bu ağız, yazı dilinin de esasını oluşturur; belli başlı özellikleri *a* (*geca, ban* v.b.) ve *e* (*sırider, konacek* v.b.) gibi arka damak ünlülerinin bulunması ve *h-* ve *v-* ünsüzlerinin korunmasıdır.

II) Güney ağızı: Vulkanesti bölgesinde konuşulan bu ağzın bazı özellikleri; iki ünlü arasındaki ünsüzlerin düşmesi ile diftonglar ortaya çıkması (*burdeim* < burdayım, *ziet* < eziyet), ünlü yanında *-y-* ünsüzünün düşmesiyle uzun ünlüler ortaya çıkması (*ii* < iyi, *büüle* < böyle), *-v-* ve *h-* ünsüzleri düşmesi (*aua* < avcı, *arman* < harman, *üyük* < höyük) vb.dir.

Merkez ağızı ve yazı dilinde şimdiki zaman eki *-er, -er*, Güney ağzında *-ly, -iy*'dir.

Gagavuz Türkçesi, tarihî ve sosyal şartlara bağlı olarak Türkçenin diğer ağız ve lehçelerine göre bazı farklılıklar da kazanmıştır. Ses özellikleri ile tipik bir Balkan Türk ağızı olan Gagavuz Türkçesi, şekil yapısı bakımından Rusçadan aldığı cinsiyet eki +(y)ka ekiyle ve Slav dillerinin etkisiyle oluşan ifade düzeniyle kendine has bir özellik gösterir. Türkçenin tarihî dönemlerinden derin izler taşıyan Gagavuz Türkçesinin kelime hazinesinde Yunan, Bulgar, Romen ve özellikle son yıllarda Rus dilinden pek çok kelime girmiştir. Gagavuzların yaşadıkları ülkeye göre birden fazla dil kullanmak zorunda bulunmaları, konuştukları Türkçenin cümle yapısını da etkilemiştir. Cümleler, bir az da konuşma dilinin serbestliğinin etkisiyle büyük ölçüde devriktir. Ancak Türk kültürünün ortak hazinesi olan eserlerde Türkçenin tabii ifade düzeni korunmaktadır. Gagavuz Türkçesi, Oğuz (Uz) ve Kuman Türkçesi gibi tarihî Türk şiveleri yanında Karaim Türkçesi gibi bazı çağdaş arkaik şivelerle ve Anadolu ve Rumeli ağızları ile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin etkisiyle bazı Arapça ve Farsça kelimeler de Gagavuz Türkçesine girmiştir.

Bugün Gagavuz Yeri'nde kullanılan yazı dilinin belli başlı özellikleri şunlardır:

Gagavuz Türkçesi yazı dilinde Türkiye Türkçesinde kullanılan 8 ünlü yanında kapalı *e* (*e*) ve şimdiki zaman ekinde kullanılan *e~ı* arası bir ara ünlü olan *e* bulunmaktadır. Kelime başında *e* ünlüsü yarı ünlü *y-* protezi ile *yev, yeş* şeklinde, yuvarlak geniş *o* ve *ö* ünlüleri yuvarlak dar *u* ve *ü* ünlü protezleri ile "öküz, "orada şeklinde söylenir. Gagavuz Türkçesinde normal uzunlukta olan bu

ünlüler dışında bir de bu ünlülerin uzunları vardır. Uzunluklar, aslî uzunluklar; *aaç* "aç", *kaar* "kar", *geeri* "geri", *booz* "boz", *koor* "kor" vb., korunan uzunluklar; *aalem, taaze* vb., ses değişimleri ile ortaya çıkan uzunluklar; *baa* "bağ", *leen* "leğen", *ko-raalım* "koruyalım", *ceer* "ciğer" vb. olmak üzere üç gruba ayrılır. Gagavuz Türkçesinde ses değişimleri ile ortaya çıkan diftonglar ve triftonglar bulunmaktadır: *saurarlar* "savururlar", *kaet* "gayet", *yauz* "yavuz", *göreim* "göreylim"; *duuan* "doğan", *kuuardı* "kovardı" vb. Bazı kelime ve ekler istisna teşkil etmekle birlikte büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu geçerliliğini korumaktadır.

Gagavuz Türkçesinde *ğ* ünsüzü ya ünlüleşmiş ya düşmüştür; */, h, k, r, v, y* ünsüzleri de düşmeye çok yatkın ünlülerdir. Diğer ünsüz değişimi ve ünsüz düşmeleri bakımından Gagavuz Türkçesi Oğuz grubu şivelerin genel özelliklerine sahiptir. Kelime başında *y-* düşmesi ve türemesi ile *h-* düşmesi ve türemesi yaygın ses olaylarındandır: *irmi, üz, ük*; *yılaç, yınad, yısla*; *epsi, esap, üük* (<höyük); *haylak, harmut, hadet* vb. Ünsüz tekleşmesi *okka > oka, kuvvet > küvet, bil-lur > bülür* vb., ünsüz ikizleşmesi *yanış > yan-naşer, göm > gömmerlâr, simetrik > simmetrik* vb., ünsüz benzeşmesi *nl > nn onlar > onnar* vb., *mi- > mn lâzımlı > lâzımnı, damla > damna* vb., *seda benzeşmesi genç > genci, git > gider, dat -tık* vb. görülür.

Şekil özellikleri bakımından Gagavuz Türkçesi genel Türkçeye göre Slav dillerinden geçtiği anlaşılan ve çoğu yerde fonksiyonel olmaktan çıkan cinsiyet eki *-(y)ka* eki almış kelimeler bakımından bir farklılık gösterir; *kız soliska* "kız solist", *Gagauzka* "Gagavuz kadını", *acıyka-malim* "hacı annem", *kafadarka* "kız arkadaş" vb. Yeterlilik birleşik fiili, *gelebilmek, gelememek* şekillerinde yapılabildiği gibi, daha çok olumlu fiil çekiminde var nasıl / nicâ unsurlarıyla, var nasıl gelmââ "gelebilmek", var nicâ yapayım "yapabilirim" şeklinde, olumsuz fiil çekiminde yok nasıl / nicâ unsurları ile yok nasıl gelmââ "gelememek", yok nicâ yapayım "yapamam" şekillerinde yapılmaktadır.

Eski ve Orta Türkçedeki *-gut-* ve *-gun-* ekleri *durgut-* ve *durgun-* gibi bir kaç örnekte yaşamaktadır. Bazı kelime ve morfolojik unsurlar Gagavuz Türkçesinde özel bir yapı ve anlam ka-

91 L.A. Pokrovskaya, "Gagauzkiy Yazık", Yazıkı Naradov SSSRII. Tyurskie Yazıkı Moskva 1966, s.136.

92 Gagavuz Türkçesindeki diğer *e* açık *e*'dir ve *â* ile gösterilir.

zanmıştır; *ileri* ve *geeri* kelimeleri sadece yer ve yön değil *iki saat ileri* ve *dört yıl geeri* gibi örneklerde olduğu gibi zaman anlamı da taşımaktadır, *iil* (< değil) olumsuzluk edatı *diil görmüş* örneğinde olduğu gibi zarf olarak, *la'ázım* kelimesi, *Vaazım gelmaa* "gelmeli" şeklinde gereklilik fonksiyonu ile, *ani* (< hani < kanı) kelimesi *ki* gibi cümle bağlacı olarak, *açan* (< haçan < kaçan) "o zaman" ve "ne zaman" anlamlarında zaman zarfı olarak, *angısı* (< hangisi < kangısı) kelimesi "bazısı" ve "kimisi" anlamlarında belirsizlik zamiri olarak, *sAydı* (< ise idi) birleşik yapısı, *gezerseydim* şeklinde katmerli birleşik çekimlerinde, *sansın* (< sanırsın) ve *allelem* (< Allahu âlem) kelimeleri tahmin ifadesi olarak, *nicel* ve *nasıl* kelimeleri *gezsın nica ördek*, *baksın nasıl inek* örneklerinde olduğu üzere benzerlik edatı *gibi* fonksiyonu ile de kullanılır.

Gagavuz Türkçesinin cümle yapısı devriktir. Devrik cümlelerin bu kadar yaygınlaşmasında Slav dillerinin cümle yapısının Türkçenin ifade düzenini etkilemesi yanında Gagavuz Türkçesinin uzun yüzyıllar bir konuşma dili olarak kalmasının ve konuşma üslubunun yazı diline taşınmasının etkileri de bulunmaktadır.

Gagavuzların dil özellikleri gibi dinî hayatları da kendine has karma özellikler gösterir. 1054 yılında Hıristiyan kiliselerinin Ortodoks ve Katolik olarak ikiye ayrılmasından sonra Dobruca bölgesinde yaşayan Gagavuzlar, Bizans'ın etkisiyle Ortodoks kilisesine bağlandılar. Bugünkü Gagavuz kilisesi Kışinev metropolitliği kanalı ile Moskova patrikliğine bağlıdır. Ancak Gagavuz Türkleri arasında bazı Baptist ve Adventist Protestan gruplar da bulunmaktadır.

Mihail Çakır 1930'lu yılların Gagavuzları için, "Gagavuzlar her yerde tutuurlar hristian dinini, zere onlar ortodoks hristian olup ei dinli religiyalıklı deyanetli insanlardır" demektedir. Atanas Manof da Gagavuzların dinî anlayışlarını şöyle anlatmaktadır: "Din bakımından Gagavuz mu-taassıptır. En küçük dinî mükellefiyetlerini dinî bazı akidelere açıktan açığa mugayir dahi olsa, tamamıyla ve taassupla ifa eder. Kendisini hiç kimse bunun aksine ikna edemez. Bunun içindir ki 'böyle

bulduk; böyle götüreceğiz' derler".

Gagavuzların Hıristiyanlığı diğer Hıristiyanlara göre oldukça farklı özelliklere sahiptir. Gagavuzlarda, Hıristiyanlık ve İslamlık inancı pek çok bakımdan iç içe girmiş durumdadır. Hıristiyanlıkta olmadığı hâlde kurban kesilmesi, fakirlere yardım edilmesi, hayır için yol, köprü, çeşme yaptırılması, ölümlerin yıkanması, domuzun pis kabul edilmesi gibi hususlar; Gagavuzların dinî gelenekleri arasında yer alan İslamî unsurlardır. Gagavuzlar arasında yaygın olan bir çingenenin, bir at hırsızının, bir papazın öldürülmesinin günah sayılmaması, cehenneme ilkin papazların gireceği inancı, sabahleyin bir papazla karşılaşmanın uğursuzluk getireceği düşüncesi, masallarda ve fıkralarda papazlarla ilgili olumsuzlukların dile getirilmesi gibi hususlar da Hıristiyan din adamları hakkındaki yaygın kanaati ortaya koyması bakımından önemlidir. Gagavuzların duygu, inanç ve ibadet alanında yer alan bu yaklaşım ve davranışlar, Keykavus ve Sarı Saltık ile birlikte Dobruca'ya gelerek sonradan burada Hıristiyanlaşan Türklerin İslamlıktan Gagavuz Hıristiyanlığına taşıdığı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Gagavuzlar da, Müslüman Türkler gibi *cennet*, *cendem* (< cehennem), *oruç*, *günaa* (günah) terimlerini kullanırlar. Birlikte yaşadıkları Slavlar, Rumlar ve Romanlar Tanrı için *Boje*, *Theos*, *Romn*, *Romnezu* adlarını kullandıkları hâlde; Gagavuzlar *Allah* sözünü tercih ederler. Gagavuzlardaki Allah inancı, Müslümanlıktan bazı izler taşımakla birlikte *trinity*, yani Ortodoksluktaki üçleme inancı da varlığını korumaktadır.

Bizans kilisesinde papaz sınıfının Rumlardan kurulu olması, İstanbul'un fethinden sonra da Fener Rum Patrikhanesinin bütün Hıristiyanların dinî temsilcisi olarak kabul edilmesi, Gagavuzları Rumların helenistik propagandalıyla yüz yüze bırakmıştır. Bu etkilerle Rumca âyin ve dinî eğitim dili olmuştur. 1870 yılında Bulgar kilisesi kurulmasıyla birlikte Dobruca'da kalan Gagavuzlardan bir kısmı da Bulgar kilisesinin kontrolüne girmiştir. Türk Ortodoks Patrikliğinin çok geç bir dönemde devreye girmesi, Gagavuzları dinî bakımdan Rum, Bulgar ve Rus papazlarının

93 Harun Güngör, "Gagavuz (Gökoğuz)", Yeni Türkiye, yıl:3, S.16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1599.

94 Yakup Aygıl, Hristiyan Türklerin Kısa Tarihi, İstanbul 1995, s.197.

95 Mihail Ciachır, a.g.e., s.3.

96 Atanas Manof, a.g.e., s.31.

97 Yaşar NabiNayır, a.g.e., s.78-79.

98 Atanas Manof, a.g.e., s.60-61.

99 Harun Güngör, "Gagavuzların Hıristiyanlığı Kabulü ve tnaışlarındaki İslamî Unsurlar Meselesi", Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1983, s.254.

100 Osman Nuri Peremeci, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1952, s.205.

etki alanında tutmuş, bu milletlerin Gagavuzlara yönelik emperyalist politikaları dinî bir kisve altında yıllarca devam etmiştir. Türkçeyi ibadet ve edebiyat dili hâline getirmiş Anadolu Hıristiyanları olan Karamanlılar, Yunan harfleri ile verdikleri eserleri Gagavuzlara kadar ulaştırmışlar ve onların Anadolu Türk kültürü ile bağlantılarını diri tutmayı başarmışlardır. Karamanlıların nüfus değişimiyle Yunanistan'ın insafına terk edilmesinden sonraki dönemde, dinî hayatta millî dilin önemini kavramış bir din adamı olan Mihail Çakır, İncil'i ve Hıristiyanlığa ait bir kaç eseri Gagavuz Türkçesine çevirerek Gagavuzların dillerini ve kültürlerini korumalarını sağlamıştır.

Gagavuz Türkleri, dinî hayatlarında olduğu gibi gelenek ve göreneklerinde de diğer Türk boy ve toplulukları ile büyük benzerlikler gösterirler. Hayvancılıkla uğraşan Gagavuzlar, diğer Türkler gibi hayvanlarını dağlama ve kulaklarına en açma yoluyla işaretlerler. Tarımla uğraşan Gagavuzların harman şekilleri de Anadolu Türklerindeki gibidir.

Müslüman Türkler gibi, Gagavuzlar da muska takarlar, muskayı bazan haçla birlikte taşırlar, bazan da gömleğe veya şapkaya dikerler. Nazar inancı Gagavuzlar arasında da yaygındır, nazardan korunmak için nazar boncuğu takılır.

Gagavuzlarda zengin bir halk hekimliği geleneği bulunmaktadır. Nazara, hastalığa, aşırı endişe ve korkuya karşı okuma ve dua ile tedavi yolları uygulanır. Soğuk algınlığı, ayak, bel, baş, kulak, diş ağrıları ve siğil tedavileri için bitkilerden yapılan ilaçlar kullanılır. Bunların dışında uygulanan bazı değişik tedavi yöntemleri de bulunmaktadır.

Gagavuzlardaki kız isteme, nişan, düğün, yüz görümlüğü gibi âdetler ufak farklarla Türkiye'deki gibidir. Anadolu düğünlerinde olduğu gibi Gagavuz düğünlerinde de sağdıç çok önemlidir. Düğünü sağdıç yönetir. Evlilikler ailelerin rızası ile yapılır, ancak aileler arasında mutabakat olmazsa oğlan kızı kaçıtır. Kaçan kıza *kaçkın* denir. Düğünlerde at yansı ve güreş yapılır. Bu müsabakalar bitmeden düğünün tören kısmı başlamaz. Yarışmalarda birinci gelenlere sağdıç şarap hediye eder.

Evlenen çocuklar baba evinden ayrılarak yeni bir eve taşınırlar, baba ocağında en küçük kardeş kalır.

Çocuğun ilk dişini gören yakını, çocuğa hediye verir. Hediye alan çocuğun dişlerinin iğne

gibi sivri olacağına inanılır.

Ölü evinde can pidesi adı verilen bir yemek verilir.

Gagavuzlar misafirperver insanlardır. Evin en güzel yeri misafirlere ayrılır. Varlıklı olanlar, misafirlere için ayrı bir ev veya oda yaparlar ve buraya misafirlere dışında kimse gidemez.

Gagavuzlar arasında *Allahlık* adı verilen bir kurban kesilir. Allahlık olarak ayrılan hayvanlar, özel bir yerde otlatılır, kimse bu hayvanlara dokunmaz, hatta kurtların bile bunları yemediğine inanılır. Bir köyde 6-7 Allahlık bir araya gelince bu hayvanlar için masrafı köylü tarafından karşılanan bir özel bakıcı tutulur. Bu kurbanları sahipleri keser ve sağ but rahibe gönderilir, geri kalan kısımlar ise misafirlere ikram edilir. Bu kurbanın dışında bir de yaz oruçları sonunda kesilen ayrı bir kurban daha vardır.

Gagavuz halk takvimindeki ay adları Anadolu Türklerinin ay adlarına çok benzer:

Ocak "büük ay".

Şubat "gücük ay"

Mart "babu"

Nisan "çiçek ay"

Mayıs "maiz", "kelebek", "(H)ederlez"

Haziran "kirez ay", "ay Petri ay"

Temmuz "orak ay", "ay İlia ay"

Ağustos "harman ay", "lobut ay"

Eylül "istavroz ay"

Ekim "ekim"

Kasım "canavar (kurt) yortusu"

Aralık "kırım", "Hristos orucu".

Haftanın günleri de Gagavuz folklorunda eğlenceli bir zaman anlayışına göre değerlendirilmektedir.

Pazar: Papazlar yazı yazar.

Pazartesi: Piinir haftası veya hafta başlar.

Salı: Sallanır, yani bugün çalışılmaz.

Çarşamba: Çarşaf dokur.

Perşembe: Pişkir dokur.

Cuma: Cum cum eder, yani eğlenir.

Cumaertesi: Hafta biter.

Yıl içindeki önemli zamanlar da şunlardır:

Seksen (Aftanos günü): Kasımın sekseninci günü. Bugün için "Seksen tarlaya tohumu at sen" denir.

Doksan: Kasımın doksanıncı günü. Yazın başlangıcıdır. Bugün için "Doksan yaza konsan" denir.

Yüz: Kasımın yüzüncü günü. Yüze basınca

101 Tudorka Arnaut, "Gagavuzlar'da Halk Hekimliği", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, yıl:5, c.4, S.13,1997, s.70-77.

102 VVlodzimierz Zajackovvski, "Pryczynki do etnografii Gagavuzovv", Rocznik Orientalistyczny, Tom:XX, Warszawa 1956, s.354-356.

her şey düz olur. Bugün için "Yüze bastık düze bastık" denir.

Yüz on: Kasımın yüz onuncu günü. Tarlaya git ve sabanın yanındaki yerini al. Bugün için "Yüz on tarlanın başına kon" denir.

Türkiye'de ve Türk dünyasında yaygın olarak kutlanan mevsime bağlı bayramlar Gagavuzlar arasında da kutlanır. Gagavuzlarda baharın gelişi ile nevrüza benzer şekilde ilk yaz bayramı kutlanır. Gagavuz halk takvimine göre bahar, 9 martta (bugünkü takvime göre 21 mart) gelir. Gagavuzlar arasında 1-9 mart arası çalışılmaz. 1 mart günü beyaz ve kırmızı yün ipliğinden marta veya martacık yapılır, uğur getireceği inancıyla çocukların kollarına, kuzuların boynuna bağlanır veya kadınların başörtüsüne dikilir. 9 martta çiftçiler tarlaya gidip 40 buğday tanesini toprağa ekerler ve 40 tane sekize benzer ekmeği pişirilerek dağıtılır. Bu sebeple bugüne "40 kaşık" veya "40 ayoz" günü de denir. Bugünle ilgili olarak söylenen "Mardin dokuzu vurdu yere topuzu" sözü çok yaygındır.

Gagavuzlar da diğer Türk toplulukları gibi Hıdırellez mayıs ayında kutlarlar; ancak hazırlıklara nisan ayından başlarlar. Nisan ayında kutlanan Paskalya Bayramı Hıdırelleze bir giriş mahiyetindedir. Evlerde mum yakılması, çocukların yumurta toplaması ve boyaması, kolaç denen bir ekmeğin yeni evli çiftlerce gezdirilmesi, gınahtan arınma inancıyla ateşten atlanması ve diğer eğlenceler bu bayramı renklendiren eğlencelerdir.

Gagavuzlar, Hıdırellez *Ederlez* veya *Hederlez* şeklinde söylerler ve bugünü *Aya Görgi* adıyla da bilirler. Bunun sebebi San Saltık'ın Saint Nikola ile karıştırıldığı gibi, Hıdır-İlyas'm da bir Hıristiyan azizi olan Saint Georges ile karıştırılmasıdır. Bu bayram diğer Türkler de olduğu gibi 6 mayısta kutlanır, Gagavuz halk takviminde mayıs ayının bir adı da Hederlezdır. Hederlez günü özel bir kurban kesilir. Rahibin okuyup üflediği tuz ile kurbanın dili tuzlanır, boynuzlarına yanar vaziyette iki mum yerleştirilir. Kurbanın kanıyla orada bulunanların alınına işaret yapılır ve evin değişik yerleri kutsanır. Kurbanın geriye kalan kanı ve sakatları toprağa gömülür ve et kısmı parçalanmadan kızartılır. Kızartıldıktan sonra bir leğenin içinde kiliseye götürülür, burada rahip bir dua okur ve okunmuş kurban eti kilise avlusunda özel hazırlanmış haç damgalı buğday ekmeğiyle yenir. Etin bir kısmı fakirlere dağıtılır, rahibe bir ön kol

ve kurban derisi ayrılır. Yılın bir muhasebesini yapmak üzere insanlar kilolarını öğrenmek için tartılırlar, iş ve kira sözleşmeleri bugün yenilenir.

Gagavuzlar arasında okuma yazma oranı oldukça yüksektir. Gagavuz Türkçesiyle eğitime kısa aralıklarla izin verilmesine rağmen bütün çocukların ilkokula gitmesi zorunludur. Bu okulların öğretmen ihtiyacı Komrat'ta bulunan bir öğretmen okulundan karşılanmaktadır. 11 Şubat 1991 tarihinde yine Komrat'ta Gagavuz Devlet Üniversitesi açılmıştır. Bu üniversitede Georgi N. Topuzlu ve Diyonis Tanasoglu rektörlük yapmıştır. Üniversitenin Dil-Edebiyat ve Millî Kültür Fakültesi (Gumaniter Fakültesi), Ekonomi Fakültesi, Endüstri Fakültesi ve Hukuk Fakültesi bulunmaktadır. Toplam öğrenci sayısı 600'ü aşmıştır. Gagavuz gençleri, bu üniversite dışında Kişinev'de ve Türkiye'deki üniversitelerde eğitim yapmaktadır. Kişinev'de Moldavya İlimler Akademisi, Azınlık Milletler Enstitüsü'ne bağlı olarak çalışan Gagavuz Türklerinin kültürel varlığını araştıran bir bölüm bulunmaktadır. Araştırma, yayın, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yürüten bu bölümde 14 Gagavuz araştırmacısı çalışmaktadır.

Gagavuzlar, 23 Aralık 1994'te özerklik statüsü kazandıktan sonra, uzun yıllar kuşatıldıkları yabancı kültürlerin etkilerinden bir an önce kurtulmak için bir arayış ve uğraş dönemi başlattılar. 1992 yılında 85 Gagavuz öğrencinin yaz kurslarına Türkiye'ye gelmesi ile başlayan Türkiye ile öğrenci ve öğretim üyesi mübadelesi çalışmaları sonraki yıllarda daha da hızlandırıldı. Gagavuz Yeri'nden Türkiye'ye gelen öğrenci sayısı 1993-1994 öğretim yılında 180'i buldu, Türkiye'den de çok sayıda bilim adamı, öğretmen ve öğrenci Gagavuz Yeri'ne gitti. Ayrıca Çadır ve Kişinev'de Türk okulları açıldı ve 1994'te Kişinev'de Gagavuz Türkçesiyle eğitim veren bir okulun açılışı yapıldı. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, TİKA, Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK gibi eğitim ve kültür ağırlıklı kurumların desteğiyle çok sayıda Türkçe ders kitabı basıldı ve bölgeye gönderildi. Bazı folklor ekipleri Gagavuz Yeri'nde Türk kültürünün ortak zenginliklerini sergiledi. Gagavuz Yeri ve Türkiye arasında eğitim ve kültür alanında başlayan bu yakınlaşmalar, en üst seviyede ve Moldavya'yı da içine alarak ticaret ve karşılıklı iş birliği alanlarına kadar yayıldı. Bu gelişmelerin Gagavuz Türkleri için çok daha aydınlık ve güzel bir geleceği müjdelediğine şüphe yok.

103 Atanas Manof, a.g.e., s.82-86.

104 Stepan Kuroğlu, "Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı", Nevruz ve Renkler, Ankara 1996, s.260-267.

105 Tudorka Arnaut, "Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı" Nevruz, Ankara 1998, s.49-64

106 Harun Güngör - Mustafa Argunşah, DKinden Bugüne Gagauzlar, Ankara, 1993, s.51-53.

107 Ayten Kılıç, "Türkiye ve Gagauzlar", Avrasya Etüdleri, S.13, İlkbahar 1998, s.45-53.

Gagavuz Türk Edebiyatı

Gagavuz Türklerine ait sözlü ve yazılı edebiyat, Gagavuz Türklerinin tarihî ve kültürel varlığı gibi çok renkli bir görünüm arz eder. Gagavuzlar, tarihî Türk boylarının bir biri üstüne geçen kültür hâtıralarını, dinî yakınlık sebebiyle başta Balkan milletleri olmak üzere diğer Hıristiyan milletlerden aldıkları bazı farklı unsurlarla ahenkli bir şekilde kaynaştırmışlardır. Bu kültürel sentez, belli ölçülerde edebiyat hayatına da yansımış, bazan bir varlık mücadelesinin, bazan bir yalnızlık türküsünün, bazan da dolu dolu bir sevginin ifâdesi olarak kendini göstermiştir.

Gagavuzlar gibi bütün millî varlığını ana dilini sürdürme duygusuna yüklemiş toplumlarda bir türkü, bir masal, bir efsane, bir atasözü; bazan bir koskoca tarihe, bazan da kendini başkalarına göre tarif etme şuuruna delil teşkil etmekte, hatta bazan ana diliyle söylenmiş bir çift söz her şeyin özü ve esası hâline gelmektedir.

Gagavuzlar adına; belki çok zengin bir edebiyattan, ciltler dolusu çok çaplı eserlerden söz edilemez. Ancak Gagavuz Türklerinin ortaya koyduğu ve bugüne kadar millî hafızada barındırıp diri tuttuğu edebiyat, millî kimliği dış tehdit ve tehlikelerden koruyan bir zırh gibi Gagavuzları geçmişten günümüze taşımış ve bu yönüyle bu edebiyatın fonksiyonu hacmini fersah fersah aşmıştır.

Gagavuzların etraflarındaki Slav emperyalizminin veya Rus, Yunan ve Bulgar millî hedefleri için birer vasıta olarak kullanılan Ortodoksluğun içinde erimeden bugüne kadar gelmelerinin sırrını Gagavuz millî kimliğinin kalkanı olan ana dili sevgisinde ve ana dilini ayakta tutan edebî zenginlikte aramak gerekir.

Gagavuzları dünden bugüne taşıyan bu edebî zenginlik, tarihî seyir içinde Türk kültürünün en eski kaynaklarından başlayarak yakın zamana kadar olan bütün dönem ve eserleriyle alakalıdır. Özellikle sözlü gelenek içinde taşınıp bugüne kadar getirilen manzum ve mensur eserler, Gagavuzları hem Türk tarihinin çok eski dönemlerine götürmekte hem de çağdaş Türk boy ve toplulukları ile ilgi ve bağlantılarını ortaya koymaktadır.

Gagavuz Türkleri, 20. yüzyılın başlarına kadar yazılı bir edebiyat ortaya koyamamışlar,

diğer pek çok Türk topluluğu gibi kendilerine en yakın Türk topluluğu ile yazılı kültürü paylaşmışlar ve kökü ortak Türk kültürünün derinliklerine dayanan sözlü edebiyatlarını bazı dış etkilerle zenginleştirerek günümüze kadar getirmişlerdir.

Gagavuz Türkleri, Hıristiyan olmalarına rağmen her dönemde Müslüman Türklerle yakın ilişkiler içinde olmuşlardır. Gagavuz Türk Edebiyatının en önemli kaynakları, kökü binlerce yıllık geçmişe dayanan sözlü edebiyat zenginliği ve çağdaş Türk boy ve topluluklarından zaman içinde aktarılan sözlü ve yazılı eserlerdir. Bu edebî kaynak, zaman zaman şekil ve yön değişirse de hiç bir zaman tamamıyla kurumamıştır. Gagavuzların bugün de yaşattığı atasözleri, masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, türküler bunun en canlı delilleridir.

Gagavuz Türklerinin yazılı ve sözlü edebiyat alanında yakın ilişkiler içinde bulunduğu Türk topluluklarından biri, 20. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da yaşayan Karamanlılardır. Karamanlıların 16. yüzyılın başlarından itibaren gelişen zengin bir halk edebiyatı geleneği bulunmaktadır. Sözlü olarak uzun yıllar korunan bu eserler, tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak 1876'da basılmış, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında bu eserlerden her biri en az bir kaç defa daha yayımlanmıştır. Karamanlılar, Anadolu'da yayımladıkları bu eserleri Yunan alfabesiyle basıyorlar ve kendileri gibi Hıristiyan olan ve Türkçe konuşan Gagavuzlara da ulaştırıyorlardı. Karamanlıların yayımladığı bu eserler arasında încil baş sırayı alıyor, bunun ardından dinî şarkılar, azizlerin hayatı gibi konularla zenginleştirilmiş bazı eserler ve diğer Türkler arasında da yaygın olarak bilinen Nasreddin Hoca fıkraları, Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Köroğlu, Şah İsmail ile Gülizar, Arzu ile Kamber, Melikşah, Tayyazâde gibi halk edebiyatı eserleri geliyordu. Bu eserler arasında Ahmet Mithat Efendi gibi halk arasında çok okunan bir yazarın bir romanı da bulunmaktadır.

N.K. Dimitriev, Karamanlı Türkçesini Konya'da konuşulan bir ağız olarak kabul ederken, J. Eckmann, Osmanlı Türkçesinin bir özel şekli olarak görür. Karamanlı Türkçesini; Gagavuz Türk-

çesiyle, Ukrayna'da yaşayan Urumların ağız özellikleriyle ve Balkan Türklerinden olan Sarguçların ağızlarıyla ilgili bulan araştırmacılar da bulunmaktadır.

Oğuz grubu Türk topluluklarından oldukları için Türkiye Türkleri ile çok önemli ortaklıkları bulunan Gagavuzlar, Yıldırım Bayezit'in Balkanları fethiyle birlikte 14. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmişler ve 20. yüzyılın başlarına kadar Türkiye Türkleri ile aynı devletin vatandaşı olarak yaşamışlardır. Bu tarihî kök ve coğrafya ortaklığı Gagavuz Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında çok önemli bağlar oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemde uğradığı felâketler, Müslüman Türklere gibi, Gagavuzlar da etkilemiş, Türk Milletinin bahtsızlığına onlar da kendi hâllerince yas tutmuşlardır. Çanakkale'de, Yemen'de, Plevne'de yaşanan felaketlerin türkü olup mısralara dökülen hikâyeleri Gagavuzların da dilinden düşmemiştir. Kaynağı İslam kültürü olan ve diğer Balkan Türkleri arasında çok büyük şairleri yetişen divan edebiyatı, Gagavuzların kültür dünyasında yeşerip gelişme fırsatı bulamamış, ancak Türk halk edebiyatı bütün renkleri ve güzelliği ile günümüze kadar gelmiştir.

1812 yılında Besarabya'nın Osmanlı Devletinin elinden çıkması ve Rus yayılmasının Orta Avrupa'ya kadar dayanması, Gagavuzlar açısından çok önemli bir başlangıcın ilk halkasını teşkil etmiştir. Gagavuzlar Türkleri, bu döneme kadar Türk kültürünün şekillendirdiği bir ortamda geçmişten getirdikleri zenginlikleri koruyabilmişler, hatta pek çok bakımdan geliştirmişlerdi. Onları sahip oldukları kültürel değerler bakımından tehdit eden tek merkez, Osmanlı himayesi altında Hıristiyanların temsilcisi hâline gelen Ortodoks Rum Patrikliği idi. Dinî eğitimin Rumca olması, bu dilin öğrenilmesini zorunlu hâle getiriyor ve beraberinde Rum papazlarının Gagavuzlar üzerindeki gücünü artırıyordu. Ancak bu durumun Gagavuzlar üzerindeki etkisi, hiç bir zaman millî kimliği tehdit edecek seviyeye varmamış, hatta dinî alandaki belirleyiciliği bile sınırlı kalmıştır. Söz gelimi Gagavuzların kullandığı dinî terimlerin büyük bir kısmı Müslüman Türklerle ortak olan

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdir. Kutsallık atfedilerek yapılan törenlerin büyük bir kısmında Müslüman Türklerin gelenek ve törenlerinin izlerini görmek mümkündür. Ancak Gagavuzlardan bir kısmının bağlı oldukları kilise sebebiyle de olsa Rumca öğrenmiş olması, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesinden sonraki dönemlerde başka türlü yorumlanmış, Gagavuzları gruplandıran bazı batılı araştırmacılar, Rumca bilen Gagavuzlara Rum Gagavuzları adını vermişlerdir.

Gagavuz Türklerinin hayatlarında ve kültürlerinde derin tahribatlar yapan dış etkilerin büyük bir kısmı, yaşadıkları göçlerle ortaya çıkan dağınıklıktan ve sahip oldukları toprakların farklı ülkelerin kontrolü altına girmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Rum, Romen, Bulgar ve Rus hâkimiyet alanları ve kültürleri arasında sıkışan Gagavuz Türkleri, bazan bu dillerin birini bazan ikisini üçünü birden öğrenmeye, hatta bu milletlerden birinin bir ferdiymiş gibi davranmaya mecbur kalmışlardır. Bu zorlamaların ve zaman içinde gelişen sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak bazı Balkan milletlerinden bir kısım edebî unsurlar, Gagavuz Türklerine geçmiş, hatta önemli bazı edebî ve kültürel adapteler yapılmıştır. Türküler, masallar, efsaneler tahrif edilmiş veya başka milletlerin edebiyatlarından yapılan bazı adapteler daha sonra bir millî kültür unsuruymuş gibi değerlendirilmiştir.

Sovyetler döneminde yaşanan çok milletli yapıdan tek bir millet yaratma çabaları, en fazla Gagavuz Türkleri gibi edebî geleneği tam teşekkül etmemiş toplulukları etkilemiştir. Başlangıçta Rus klasiklerinin okunması ve bunlardan alınan ilhamla yazılan eserler seviyesinde olan, yani bir etkileşme ve gönüllü kültür aktarması şeklinde başlayan kültürel etkiler, daha sonra yeni bir insan yaratma, yeni bir tarih yazma ve yeni bir edebiyat oluşturma aşamalarını takip etmiştir. Bu işe gönül vermiş olanlar kadar, resmî ideolojiye yaranarak bir yerlere gelme çabasıyla hareket edenler de son dönemdeki gelişmeler üzerinde etkili olmuşlardır. Bu dönemde verilen eserlerin hepsinde yerli yersiz bir takım ideolojik hikâyeler anlatılmakta ve her vesileyle Sovyetler Birliği'ne ve Ruslara övgüler yağdırılmaktadır. Çoğu çapsız ve hayattan kopuk ideolojik palavralardan ibaret olan bu eserler, okul

108 Karamanlıca ve Karamanlıca eserler için bk.

Faruk Çolak, "Karamanlıca Halk Hikâyeleri", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I, Ankara 1997, s.199-203.

Evangelia Balta, Karamanlidika, XXe siècle, Athenes 1982.

Janos Eckmann, "Die Karamanische Literatur", Philologiae Turcicae Fundamenta II, VViesbaden, 1965, s.821-833.

Mefkure Mollova, "Sur le terme "Karaman" et les recherches sur les Karamans de J. Eckmann", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.8-9,1979-1980, istanbul 1980, s.201-257.

Severien Salavüle - Eugene Dallegio, Karamanlidika I, Athenes 1958.

itaplarına konularak yeni nesillerin istenilen ölçülerde yetiştirilmesine çalışılmıştır.

Özetlemek gerekirse Gagavuz Türk Edebiyatının belli başlı kaynakları tarihî sıraya göre şöyle sıralanabilir:

1. Kökü Türk kültürünün derinliklerine dayanan ve bugünkü halk kültürü eserlerinde yansıyan en eski kaynaklar.

2. Müslüman Türklerin Balkanlar'da yerleşmesinden sonra karşılıklı etkilerle Gagavuz Türklerine geçen Osmanlı dönemine ait eserler.

3. Anadolu'daki Karamanlı Türklerinin Yunan harfleriyle yazdıkları dinî ve kültürel eserler.

4. Rum, Bulgar, Romen ve Rus edebiyatlarından etki ve aktarma yoluyla geçen edebî unsurlar ve motifler.

5. Sovyetler Birliği döneminde komünist ideolojiye ve Rusların övgüsüne adanan eserler.

6. Henüz teşekkül döneminde olan, ancak son yılların serbestlik ortamında hızla yayılıp gelişen tarihî köklere ve millî kimliğe uygun olarak ve rilmeye çalışılan ve yeniden doğuşa zemin hazırlayan eserler.

Gagavuz Türk Edebiyatını iki ana kaynağına göre halk edebiyatı ve yazılı edebiyat olarak iki ana bölüme ayırmak mümkündür.

Halk Edebiyatı

Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan Türk kültürünün sözlü zenginlikleri olan masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, mâniler, halk türkülleri, bilmeceler, fıkralar vb. Gagavuz Türklerince de büyük ölçüde paylaşılır.

Gagavuzlara ait halk edebiyatı metinlerini ilk olarak Moskof derlemiştir ve *Gagauzki teksti* (Kazan 1895) adlı eserinde sunmuştur. Moskof daha sonra "Gagauzi Bendersko Yezda", (*Etnografiçesko Obozreniye*, 44, 1900-1902) adlı eserini vermiş ve Gagavuz ağızlarından yaptığı diğer derlemeleri, *Proben der Volklietatur der Türkischen Stamme*, "Türk Halklarının Halk Edebiyatlarından Örnekler" serisinin 10.cildini teşkil eden Rusça *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov* (Moskva 1904), Almanca *Mundarten der Bessarabischen Gagausen* "Basarabya Gagavuz Ağızları" adını taşıyan eserinde yayımlamıştır.

Bulgaristan Gagavuzlarının halk edebiyatı metinleri ise ilk olarak Atanas Manofun 1938'de Bulgarca olarak yayımladığı, bir yıl sonra da Türkler Acaroğlu'nun Türkçeye *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)* adıyla çevirdiği eserde yer almaktadır. Bu eser verdiği bilgiler yanında Gagavuz halk edebiyatından naklettiği metinlerle de önemli bir yere sahiptir. VVlodzimierz Zajaczkowski'nin "Gagauskie Teksty Folklorystyczne", (*Ezz'fcoz;edsfo Etnografski tsledvaniya v Pamet Na Akademik Stoyan Romanski*, Sofiya 1960, s.855-886) "Gagavuz Folklor Metinleri" adlı uzun makalesi ile *Język i Folklor Gagauzovj z Bulgarii*, (Krakovie 1966) "Bulgaristan Gagavuzlarının Dili ve Folkloru" adlı eseri Bulgaristan Gagavuzlarının halk edebiyatıyla ilgili

önemli bilgiler vermekte ve çok sayıda metin sunmaktadır.

Gagavuzların kendi halk edebiyatı metinleri ile ilgili ilk metinler ise Dionis Tanasoglu'nun *Bucaktan Sesler Literatürü Yazılan*, (Kişinev 1959) adlı eseridir. Bu eserde Gagavuz Türklerinin halk edebiyatından ve çağdaş yazarlarından örnek metinler vermişlerdir. Bu eseri N.İ. Baboglu'nun *Gagauz Folkloru* (Kişinev 1969) adlı eseri takip etmiştir. Gagauz Folkloru, türküler, söyleyişler, bilmeceler, masallar, legendalar, anlatılmaklar, Hoca Nasreddin için Gagauz fıkraları bölümlerinde toplanan metinlerden meydana gelmektedir.

Mehmet Ali Ekrem'in Romanya'nın Dobruca bölgesinde yaşayan Oğuz Türklerinin folklor ürünlerinden örnekler sunmak için yayımladığı *Bülbül Sesi*, (Bükreş 1981) adlı eserin 76.-78. sayfaları arasında yer alan *Tudorka, Stuian, Tudorka* (81., 82., 83. metinler) adlı türküler, bu bölgede yaşayan Gagavuz Türklerine ait türkülerdir.

Gerhard Doerfer, "Die Gagausische Literatur", (Gagavuz Edebiyatı) adlı makalesini *Philologiae Turcicae Fundamenta*, (Wiesbaden 1965) adlı Türk- lük Bilgisi eserinde yayımlamış ve bu makalesinde Gagavuz halk edebiyatı üzerinde ve 1965 yılına kadar olan konuyla ilgili yayınlar hakkında bazı değerlendirmeler yapmıştır.

Gagavuz Türklerinin sosyal hayatında, sözlü geleneğe dayalı olarak gelişen edebî eserlerin çok büyük bir yeri bulunmaktadır. Düğünlerde, bayramlarda, ölü evlerinde ve insanların bir araya geldiği her türlü toplantıda yerine göre türkü söylenir, dizmek denilen ağıtlar yakılır, cümbüş adıyla

anılan şakalar yapılır, Nasreddin Hoca fıkraları anlatılır, böylece bu sözlü zenginlikler nesilden nesile aktarılır. Bir ezgiyle ve çoğu zaman müzik eşliğinde söylenen türküler genellikle kadınlar tarafından söylenir. İçinde bin bir türlü güzelliği ve zenginliği barındıran sözlü gelenek yetenekli halk sanatçıları vasıtasıyla bugüne kadar getirilmiştir. Bugün de halk edebiyatı ve folklorik değerlere Gagavuzlar arasında yoğun bir ilginin olduğu görülmektedir. Gagavuz halk edebiyatı yakın ve uzak tarihten pek çok önemli olayı, insanî dramı, çaresizlikleri ve arayışları günümüze taşımıştır.

Gagavuz Türklerinin yakın tarihi, Balkanlar'da yaşanan felâketlerle çok yakından ilgilidir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan savaşlar, Türkiye Türkleri gibi, Gagavuz Türkleri için de çok korkunç sonuçlar doğurmuştur. Romen, Yunan ve Bulgar asimilasyon politikaları arasında sıkışıp kalan bu küçük Türk topluluğu bir bölümü itibarıyla Moldavya'ya sığınmış, geri kalanlarıyla Bulgaristan başta olmak üzere diğer Balkan ülkelerine dağılmıştır. Yaşanan bu göçler ve zorluklar Gagavuz Türklerinin sözlü edebiyat zenginlikleri ile yazar ve düşünürlerinin eserlerine de yansımış; bu felâket dönemlerine kadar çok canlı bir şekilde devam eden Türklük şuuru ve Osmanlı Devleti'ne bağlılık, yerini kısmen de olsa Yunan, Bulgar ve Sırp edebiyatlarında geniş yer bulan Türk ve Osmanlı nefretine bırakmıştır.

Bir halk türküsünün ilk bölümünde yer alan;

"Her Gagauz evladı,
Düşmana göğüs gerdi,
Tabancalar patladı.
Düşman çabuk yenildi.
Hey düşman kara düşman,
Türktür soyumuz temizdir kanımız,

Düşman karşısında." mısraları Osmanlı Devleti'nde yaşanan şan ve şeref günlerini anlatmaktadır. Aynı türkünün ikinci kısmındaki;

"Ben kimsesiz kaldım.
İsmimi bilirler,
Ne olduğumu bilmezler.

Ben Türk evladı vatansız kaldım.

Bana Urum, Bulgar derler,
Türklüğümü hep çekerler, (gizlerler)
Vatanım da vardır.

Soyum kanım hep Türktür.
Ama bilmezler." mısraları da Türklüğün Balkanlar'dan çekilmesinden sonra yaşanan zorlukları

anlatır.

Osman Zulumnuk Zamanları için Ballada Türküleri adıyla aktarılan hikâyeler ve bu türkülerde yer alan *Ani olacam Türklerin slugası* (kölesi), / *Taa ii olayım balıkların sofrası* türünden mısralar Balkanlar'da yaşanan Bulgar ve Sırp komitacılığının Balkan milletlerinin kültürlerine kattığı Osmanlı ve Türk düşmanlığının Gagavuzlara da aktarılan unsurlarındandır.

Balkanlar'da yaşanan bu acılar sebebiyle sığınılan Rus korumacılığı döneminde de Gagavuz Türklerinin edebiyat ve kültürlerinde çok büyük tahrifatlar yapıldığı ve yaptırıldığı bilinmektedir. Atanas Manof'un 20. yüzyılın başlarında tespit ettiği Varna türküsü şöyledir:

"Düşman ve kâfir Moskof,
Denizden ve karadan
Toplardan sık gülle saçar,
Korkar Osmanlı topraklarından,
Ve Moskof hücumdan kaçar.

Biz Varnalız.
Varnanın etrafı çadır,
İçinde Osmanlı yatır.
Gâur Moskof bilmez hatır
Biz Varnalız."

Aynı türkü 1969'da yayımlanan *Gagauz Folkloru* (s. 20-21) adlı eserde şu şekli almıştır:

Varnedâ kannı yaş akar
İçinde Osmanı basar
Çok analar evlatlarını
Brakar.

Varnenin etrafı çadır
İçindâ Osman yatır
-Kââmil Moskof ver bir yardım!

Varnenin umudu deniz
Olursak dinimiz temiz.

Moskovdan geldi bir omuz
Biz Varnelilyz, şükür!

Bu iki türkü arasındaki farkı en iyi belirten değişiklik "kâfir Moskof'un yerini "kââmil Moskof'un alması olsa gerektir.

Mihail Koltsa, Gagavuz türkülerinden bir kısmını *Türküler* (Kişinev 1989) adıyla notalarıyla birlikte yayımlamıştır.

Konusunu Türk tarihinin yakın dönemlerinden alan Yemen, Sultan Aziz, Varna, Kırım, Çanakkale, Plevne ve Sivastopol türkeleri Gagavuzlar arasında bilinmektedir. Bu durum, yakın tarihimizin felâketlerinin Gagavuzlarda da derin izler bıraktığını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Gagavuz halk edebiyatında, cenk türkeleri adı verilen tarihî olayları anlatan türküler yanında Alişimin Kaşları Kara, Aman Doktor, Beyoğluna Giderken, Gelin Ağlatma Türküsü, Oğlan Oğlan gibi sevda türkeleri bulunmaktadır. Mihail Koltsa'nın notasıyla birlikte yayımladığı Ana Dil türküsü ise bu türün Gagavuz millî varlığındaki yerini açıkça ortaya koymaktadır.

M.A. Durbaylo'nun *Ballada Türküleri* (Kişinev 1991) adlı eseri Gagavuz Türklerinin yaşadığı pek çok tarihî olayı ve Balkan milletlerinden aktarılan bazı kültürel unsurları ortaya koymasından dolayı ilgi çekicidir. Eserin derlemeye dayanması, metinde geçen bazı kelimelerin ayrıca açıklamasının yapılmış olması, geniş bir alanı içine alması ve zengin, halk motifleri ile süslenmesi diğer dikkate değer hususlardır. Balladlar, dans eşliğinde söylenen ve dramatik bir olayı anlatan halk türküleridir. Gagavuzlar, ballad türünü Rus ve Balkan edebiyatlarından almışlardır. Gagavuz ballada türkülerinde, daha çok Balkan ve Rus edebiyatlarından tercüme edildiği açıkça görülen Osmanlı dönemi olayları ve Rusların diğer milletlerle özellikle Almanlarla yaptığı savaşlar ve bu savaşların dramatik sonuçları anlatılmaktadır.

Gagavuz türkülerinde sevgi, hasret, ölüm, yoksulluk gibi hayatın dramatik yönleri yanında mizahî tarafları da işlenmektedir. Söz tekrarına ve zeka oyunlarına dayanan esprilerin oluşturduğu türküler var olduğu gibi kaz, keçi, pire, sıçan gibi hayvanlar üzerine kurulmuş hoş hikâyelerden meydana gelen türküler de bulunmaktadır.

Gagavuz halk türkülerinde belli başlı şekil özellikleri Anadolu ve Balkanlar'da söylenen halk türkülerinden pek farklı değildir. Gagavuz türkülerinde de hasret, şahin olup yurttan yuvadan uçmaktır. Nazlı güzeller, su testisi elinde suya giderken görülür ve anasından babasından istenir. Kızlar, sevdiklerine etekleri belllerinde gülümserler. Nişan için gümüş yüzük takılır vb.

Gagavuz türkeleri arasında dinî konularla ilgili olanlar da vardır. Bu türküler genellikle Hz. İsa ve ona duyulan sevgi, günahlar için bağışlama dileme, Hıristiyan azizleri gibi konularla ilgili olup Yunan, Bulgar, Rus ve Romen dinî edebiyatlarından adapte edilmişlerdir. 1978 yılında Kişinev'de basılan *Gagauz Arfası Gagauz Hristiyan Türküleri* adlı eserde 271 dinî türkü bulunmaktadır. Bu eserin giriş kısmında bu türkülerden bazılarının Rus dilinde karşılıklarının bulunduğu belirtilmekte ve her türkünün baş kısmında orjinal kaynağı verilmektedir.

Gagavuz türkeleri arasında şekil bakımından Anadolu'daki "dedim dedi"li türkülere benzeyen sevgililerin ve ebeveynlerle çocuklarının diyaloglarını anlatan türküler de bulunmaktadır. Ballada türkülerinde ve diğer bazı türkülerde de olayların hikâyeye ediliş şekillerine bağlı olarak karşılıklı konuşmalara yer verilebilmektedir.

Bazı Gagavuz türkülerinde hece ölçüsü ve kafiye düzeninin bir kısım mısralarda bozulduğu görülür. Bu tür aksamalar, ağız özellikleri ve komşu kültürlerdeki nazım şekillerinin etkilerine bağlanabilir. Halk türkülerinin en başta gelen konularından biri sevgidir. Sevginin coşkulu bir şekilde anlatıldığı lirik türküler yanında, sevip de kavuşamamayı, aileler arasındaki anlaşmazlıkları ve sonu acıyla biten sevdaları anlatan trajik ve dramatik temalı türkeleri de görmek mümkündür. Gagavuz geleneklerini, geçmişten gelen âdetleri, aile yapısını, hayata ve insana bakışı yansıtan türküler, edebiyatın olduğu kadar toplum hayatının da en önemli kaynaklarıdır. Türkülerde sevda kadar ayrılık ve hasret de anlatılır. Sevdiğini, Karpatlar'a gönderen genç bir gelinin söylediği,

"Yarım gitti Salfedâ,
Üç yıl oldu gelmedi,
Hayaamın tozu senmedi,
Gözümün yaşı dinmedi."

mısraları gurbetin, hasretin acılarını anlatmaktadır. Bu türden halk kültürü zenginlikleri, Gagavuz Türklerini hem tarihî Türk kültürüne hem de bugünkü Türk topluluklarına bağlayan en önde gelen eserlerdir. Gagavuz Türklerini, Türk kültürünün en eski kaynaklarına kadar götüren ve bugüne kadar gür bir nehir gibi akıp gelen Gagavuz atasözleri ve deyimleri, özellikle Anadolu ve Bal-

kanlar'da kullanılan atasözleri ve deyimlerle büyük benzerlikler gösterir.

Konusunu ve kaynağını geçmişten alan ve belli bir ezgiyle okunan uzun manzum eserler, *dastan* (< destan) olarak adlandırılmaktadır. Destanlar doğuşları itibariyle manzum eserlerdir, ancak bir kısım destanların bazı kısımları manzum olarak yazıya geçirilebilmiş, bazılarının ise sadece hikâyeleri tespit edilebilmiştir. Bu tür eserler, konularını geçmişten gelen bazı hikâyelerden almış ve nesilden nesile aktarılacak suretiyle zenginleşip gelişerek günümüze kadar getirilmiştir. Bu sebeple pek çok önemli kültür zenginliğini destanlarda bulmak mümkündür. Bu eserlerden bazıları değişik zamanlarda halk ağzından derlenerek yayımlanmıştır. *Gözal Menevşe hem Todurçu* adlı destanda evinden ayrılan Todurçu'nun yıllar sonra eve dönmesi ve onu annesinin tanımamasına rağmen sevgilisinin unutmaması anlatılır. *Bezergan-Getmid, Aşaalım Aşaalım, Aşık Garip, Bender oolu, Kırbızın Dereci, Dolan Yaarım Dolan, Aalime Ol Duvak* gibi bazı destanlardan günümüze sadece bir kaç dörtlülük kalmıştır.

Pınar Başında Kızlar, San Man Ganki, İlk yaz Geler, Ne İstersin Oolun adlı destanlar sevgi ve evlilik konularını işleyen eserlerdir. Bunların yanında yolculuk konulu *Yol Dastanı*, ağıt türünün özelliklerini taşıyan *Dastan-Dizmekler*, mâni türünde karşılıklı söyleşmelerden meydana gelen *Dastan-Maaneleri* de Gagavuz halk edebiyatında yaygın olarak bilinmektedir.

Destanlar, milletlerin hafızası niteliğinde olan eserlerdir. Lüba Çimpoeş'in 1988-1993 yıllarında Moldavya, Ukrayna, Bulgaristan, Kuzey Kafkasya ve Kazakistan'da yaşayan Gagavuzlardan yaptığı derlemelerde *Tepegöz* rivayetleri, *Koroğlu* destanından bölümler, *Arzu hem Kamber, Bil hem Zolu, Aşık Garip, Tahir hem Zühre, Dengi Boz* hikâyelerinden parçalar tespit edilmiştir.

Türk Edebiyatının en büyük şaheserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı Gagavuz Türk Edebiyatında da çok önemli bir yere sahiptir. Başta Kampüre oğlu Bamsı Beyrek boyunun halk arasında yaşayan şekli olan Gagavuz halk destanı Bengiboz rivayetleri ve Duha Koca oğlu Delü Dumrul boyunda ve Gagavuz halk türkülerinde yer alan anne ve baba yerine eşin fedakârlığı ile sevgilinin kurtarılması motifleri Gagavuz Halk Edebiyatında görülen Dede Korkut Hikâyeleri un-

surlarıdır. Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü boy ile Gagavuzlar arasında pek çok rivayeti tespit edilen Tepegöz masalları arasında da önemli benzerlikler bulunmaktadır.

Ortak Türk destan kültürünün önemli bir köprüsü olan Koroğlu'nun Gagavuz rivayetine göre, Koroğlu Dobruca'ya kadar gelmiş, Ayvaz ile birlikte buralarda da yiğitlikler yapmış ve daha sonra Anadolu'ya dönerek orada ölmüştür. Koroğlu'nun bu mücadelelerini anlatan bazı türküler Gagavuzlar arasında hâlen bilinmektedir.

Gagavuz Türkleri arasında *legenda* olarak bilinen ve yaygın olarak anlatılan efsaneler, Türk kültürünün Balkanlar, Dobruca ve Karadeniz kıyıları çevresini nakış nakış işleminin buraları dağıyla, deniziyle, ovasıyla yurt tutuşunun hikâyeleridir. Özellikle bu efsanelerde geçen yer ve kişi adları bu bölgedeki Türk varlığının sağlam delilleri olarak dikkati çekmektedir.

Türkülerde ve diğer bazı edebi metinlerde olduğu gibi efsanelerde de bazı uyarılma ve aktarmalar görülmektedir. Rus kültürüne ait olduğu açıkça belli olan *Sebepli su* efsanesi böyle bir uyarılma ile Gagavuz folkloruna aktarılmıştır.

Halk zekâsının ve dili ustaca kullanma becerisinin bütünleştiği bilmece, tıpkı atasözleri ve deyimler gibi, halk edebiyatının çağdan çağa nesilden nesile aktarılan zenginlikleridir. Gagavuz halk edebiyatında da kimi manzum kimi düz bir cümleyle kurulmuş, fakat genellikle söz başında veya sonunda kafiye ve ahenk unsuru bulunan, bazen de ses tekrarına dayanan doldurma sözlerle başlayan veya "nedir o?" soru kalıbıyla biten bilmece bulunmektedir.

Gagavuzların *maani* veya *maana* olarak adlandırdıkları mâniler, bir nükteyi, bir duyguyu, ölçülü ve kafiyeli bir şekilde aktaran dörtlülüklerden kurulu kısa şiirlerdir. Gagavuzlar arasında yaygın olan mânilerin büyük bir kısmı Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan Türkler arasında da bilinmektedir. Gagavuzlardan derlenen mânilerin çoğunda hecenin 4+3=7'li kalıbı ve a-a-b-a kafiye düzeni kullanılmaktadır. Bazı mânilerde hece ölçüsünün ve kafiye düzeninin bozulduğu, bazılarında kafiye şemasının a-a-a-a veya a-a-b-b şeklinde farklı bir düzene girdiği, çok az sayıda mâninin de mısra sayısının beş veya altıya ulaştığı görülür. Mâniler ilk iki mısrasını doldurma veya kalıp sözlerle kurulan, son iki mısrasında da asıl

maksadın ifade edildiği küçük şiirlerdir. Ancak bazı mâniler, mâni katarları şeklinde türkü veya destan özelliği kazandırmakta; bazıları ise bir türkünün veya başka bir manzumenin bir dörtlüğünden meydana gelmektedir. Bazan da bir manzumenin bazı mısralarının altı doldurulmak suretiyle dört mısralık bir mâni hâline getirilmektedir. Mâniler sevgi konusunun espirili bir dille işlendiği şiirlerdir. Yer yer günümüze ait kavramların bazı mâni mısralarında yer almasından Gagavuzlar arasında mâni söyleme geleneğinin hâlen devam ettiğini anlamak mümkündür.

Gagavuzlar gibi yaşadığı ülke ve bölgelerde azınlık durumunda bulunan topluluklar için varlığını sürdürebilmenin temel şartı ana dilini yeni kuşaklara öğretmektir. Ana dili öğretimi, aile içinde bu dilin konuşulması ve çocuklara yönelik edebî çalışmaların ortaya çıkmasıyla mümkün olmaktadır. Bunun farkında olan Gagavuz gazeteci ve yazarı Todur (Fedor) Zanet *Kanmcılık* (Kişinev 1989) ve *Böcecik* (Kişinev 1991) adlı eserlerinde Gagavuzların *sayılmaklar* adını verdiği sayışmacaları, Gagavuzların *dilkarmak* ve *yanılmaç* dediği tekerlemeleri ve ayrıca ninnileri toplamış ve resimli olarak yayımlamıştır.

: Halk edebiyatının en zengin anlatı türlerinden biri olan masallar Gagavuzlar arasında da çok yaygındır. Başta Moskof olmak üzere, Gagavuz ağızlarından derlemeler yapan VVlodzimierz Zajczkowski, Nikolay Baboglu, Stepan Bulgar, Gavril Gaydarci, Maria Maruneviç, İ.V. Dronom, V.A. Sıçoyov, E.K. Koltsa, Petr Çebotar, Maria Durbaylo ve Lüba Çimpoyeş yayımladıkları Gagavuz halk edebiyatı metinleri arasında masallara da geniş yer ayırmışlardır. Türkiye'de de Ege Üniversitesi araştırma görevlisi Rabia Uçkun Gagavuz masalları üzerine bir tez hazırlamaktadır.

Gagavuz masallarını olaylar ve kahramanlar bakımından, mitolojik, epik ve halktan insanlar ve olaylarla ilgili olanlar olmak üzere gruplandırmak mümkündür. Masallar, kökleri oldukça derinlere inen, eski inanç ve geleneklerden izler taşıyan eserlerdir. Gagavuz Masallarında mitolojik özellikler gösteren *Tepegöz* ile ilgili üç ayrı versiyon tespit edilmiştir. Aynı şekilde İslam ve Batı edebiyatlarında önemli bir mitolojik kahraman olarak bilinen *İskender* de Gagavuz masallarında yer almaktadır. Buna benzer pek çok mitolojik kah-

raman ve motif Gagavuz masallarında geçmektedir. Türk mitolojisinin destanlar devrinden getirdiği millî sembol *kurt*, Gagavuz masallarında canavar veya yabancı adıyla yer almakta ve kutsal, yardım sever bir varlık olarak yüceltilmektedir. *Canavar yortulan* adlı bayram ve bu adla anlatılan masal bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Rus mitolojisinde yer alan su perisi *rusali* aktarma bir kültür unsuru olarak Gagavuz masallarında görülmektedir.

Buldukları ülkelerde azınlık olma kaderini yaşayan toplulukların efsane ve masaları kurtuluş mücadelesi ve kurtarıcı niteliği taşıyan kahramanlar bakımından çok zengindir. Gagavuzların da gördükleri baskı ve haksızlıklar sebebiyle iç dünyalarında yaşadıkları sarsıntıları ve bu durumu halletmek için duygu planında verdikleri mücadeleyi masal ve efsanelere yansıttıkları görülmektedir.

Gagavuz masallarında görülen bir diğer önemli motif, masalların genel havası içinde çok rastlanan yoksul ve sıradan insanların imkâsızlıklara rağmen başarılı olması, güçlü ve kibirli insanlara karşı akıl ve çalışmayla üstünlük sağlamasıdır. Padişahın kızını almak için ilan edilen yarışmaya giren üç kardeşten birinci ve ikincisinin kendilerine çok güvenmelerine rağmen başarısız olmalarını, ancak mütevazı bir insan olan küçük kardeşin imtihanı başararak padişahın kızını almasını anlatan güçsüz ve zayıfın desteklediği masallar Gagavuzlar arasında da çok yaygındır. Ayı-Kulak masalında olduğu gibi ağaç, dağ gibi tabii zenginliklerin anadan babadan kalma bir miras olarak değerlendirilmesi ve bunlara zarar verenlere karşı mücadele edilmesinin yüceltilmesi Gagavuz masallarının beşeri manada da büyük bir kıymet ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

Gagavuzlarda fabllere benzeyen hayvan masalları da bulunmaktadır. Bu masallardan bazılarının diğer milletlerin masallarıyla büyük benzerlikler gösterdiği görülmektedir.

Masalların giriş ve bitişleri tekerleme niteliğinde hoş espirilerle ve ses tekrarlarıyla zenginleştirilmiş kalıp ifâdelerdir. Gagavuz masalları "Varmış bir vakit, yokmuş bir vakit" cümlesiyle başlar. Bazı masallarda ise daha zengin bir giriş bölümü yer almaktadır. Nikolay Baboglu'nun tespit ettiği bazı masal girişi ve bitişleri şöyledir;

110 Güllü Yoloğlu, "Qaqouz Dastanlannda "Kitabi - Dede Qorqud" Motivleri", Millî Folklor, yıl: 10, S.39, s.82-83.

111 Rabia Uçkun, "Gagauzlarda Üç Tepegöz Versiyonu", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi I, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü yay., tğir 1996, s.59-72.

112 Rabia Uçkun, "Gagauz Halk Edebiyatında İskender Efsanesi", Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumum, 30-31 Mayıs 1 Haziran 1997..

I. Masal girişi:

*Masal, masal'
maniki,
turnaavaroniki,
onikinin yarısı çatladı...
Beş tilkinin derisi
kuvancının arısı
satıcının darısı,
popazın da karısı.*

II. Masal girişi:

*Vani, Vani-kutubani,
Tingirdatma bakırlan-
Ürküdürsün katırları,
Katırlarda kalvak yok,
Çocuklarda kalpak yok...*

III. Masal girişi:

*Masal, masal
matladı
Masal küpü çatladı.
Masal, masal
maniki, turnaa
vardır oniki.*

Masal bitişlerinden örnekler:

I. Masal bitışı:

*Masal-masal maniki,
turnaa vardır oniki,
onikinin yarısı,
beş tilkinin derisi,
masalın geerisi...*

II. Masal bitışı:

*Türkü çaldım, oynadım.
Sevindim, hep şennendim,
Idim-içtim, semirdim.
Masalı da bitirdim.*

III. Masal bitışı:

*Söledim size bunu,
buydur masalın sonu,
DelicadâDelica,
masallara iylenca.
Akli açan gelecek,
masaldan o gidecek.*

Masal anlatıcıları, zaman zaman araya girerek

masalda geçen olaylarla yaşanan hayat ve gerçek zaman arasında ilgi kurmakta, böylece masalın aslında gerçek hayatın bir aynası olduğunu anlatmaya çalışmaktadırlar.

Türk insanının bilgeliğinin ve nükte zekasının zirvesi olan Nasreddin Hoca, diğer Türk boyları ve Türk kültürünün yayılma alanı içinde olan milletlerde olduğu gibi, Gagavuzlarda da yaşamaktadır. Gagavuzlar, Nasreddin Hoca'yı siyah saçlı ve bıyıklı bir genç olarak tasvir etmektedirler. Nasreddin Hoca fıkraları, Moskof başta olmak üzere Diyoni Tanasoglu, Nikolay Baboglu, Stepan Kuroglu, Wlodzimierz Zajackowski gibi araştırmacılar tarafından derlenmiş, ayrıca Nasreddin Hoca hakkında Petri Çebotar bir kitap yayımlanmış ve Tudorka Arnaut bir makale yazmıştır.

Nasreddin Hoca yanında Gagavuz Türklerinde ona benzer bir tip olarak Kurnaz Kösâ vardır. Tatar, Özbek, Azerbaycan ve Türkmen Türklerinin halk edebiyatı geleneğinde de bulunan Kurnaz Kösâ bazan bir masal, bazan da bir fıkra kahramanı olarak karşımıza çıkar, bazı fıkralarda ise Nasreddin Hoca'nın yerini almıştır. Kurnaz Köse, akılla her işi çözen, oldukça zeki ve becerikli bir halk kahramanıdır. Kurnaz Köse fıkralarını ilk olarak 1890 yılından itibaren V.A. Moskof derlemiş ve bu derlemelerini 1895 yılında Kazan'da yayımlamıştır.

Dualar ve beddualar, sözlü kültürün kalıplaşmış ifadeleri oldukları için halk edebiyatı ve folklor bakımından değer taşıyan sözlerdir. Gagavuz Türkleri arasında tespit edilen dualar ve beddualar hem dinî hem kültürel bakımdan önemli özellikler gösterir. Gagavuz Türkçesinde dua için *okumak* ve *ii söz*," beddua yerine de *betfa* sözü kullanılmaktadır. Dua ve beddualar kadınlar arasında daha çok kullanılan ve onlar vasıtasıyla nesilden nesile aktarılan ifadelerdir. Bu tür sözler, hayatı, tabiatı değerlendirme, iyi ve kötü ile ilgili düşünceleri ortaya koyma bakımından önemli ipuçları vermektedirler.

Gagavuz Türkleriyle diğer Türk toplulukları arasındaki dil ve edebiyat bağlantılarını ortaya koyan en önemli unsurlardan biri de İslâmî Türk Edebiyatının klasikleri olan *Arzu ile Kamber*, *Âşık Garip*, *Kerem ile Ashı*, *Şah İsmail* ve Dede Korkut Kitabında da yer alan *Bengi Boz ve Tepegöz* hikâyeleridir. Bu eserler başta Batı Türklüğü olmak üzere diğer Türk

113 Petri Çebotar, Bizim Dost Nastradin, Kişinev 1992.

114 Tudorka Arnaut, "Gagavuzlarda Nasreddin Hoca", Nasreddin Hoca'nın Dünyası, Ankara 1996, s.105-110.

boy ve toplulukları ile Gagavuz Türkleri arasında köprü görevi üstlenmektedir. Gagavuz Edebiyatında tespit edilen rivayetlerle diğer Türk edebiyatlarında mevcut olan rivayetler arasında çok önemli ortaklıklar ve benzerlikler görülmektedir. İslamî gelenek içinde teşekkül eden bu halk klasiklerinin Gagavuz rivayetlerinin Müslüman Türklerin edebiyatlarında görülen rivayetlerden önemli

bir farklılık göstermemesi Türklerin İslamiyete girdikten sonra da diğer dinlere giren Türklerle kültürel bağlantılarının kesilmediğini, hatta pek çok bakımdan kuvvetlenerek devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlantının bir sonucu olarak Gagavuz Türklerinin dillerinde, edebiyatlarında ve sosyal hayatlarında pek çok İslamî unsur canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Çağdaş Edebiyatı

Çağdaş edebiyat tabirinden kastedilen Gagavuz Türklerinin son dönemde ortaya koydukları yazılı edebiyattır.

Gagavuzların yazılı kültürle olan bağlantıları diğer pek çok toplumda olduğu gibi dinî metinlerin okunması yoluyla olmuştur. Ortodoks Gagavuzlar, dinî kaynakları başlangıçta Rum, Bulgar, Romen ve Rus dilleriyle yazılmış eserlerden takip etmişlerdir.

Gagavuzların Türkçe yazılmış dinî belgelerle tanışması Anadolu Hıristiyan Türkleri olarak adlandırılabilir olan Karamanlıların Grek harfleri ile yazdıkları veya başka dillerden çevirdikleri dinî metinler yoluyla olmuştur. Karamanlılar, bu eserler yoluyla Gagavuzlara hem Türkçe yazılmış dinî bilgileri hem de yazıya geçirilmiş Türk halk edebiyatı metinlerini ulaştırmışlardır. Gagavuzların Karamanlıca eserlerle olan bağlantısı çok uzun süreli olmamıştır. Ancak etkileri bugün de devam etmekte ve o dönemlerde halk kültürünün bir unsuru hâline gelen pek çok eser, bugünkü edebiyata malzeme ve ilham kaynağı olmaktadır.

Uzun süre Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan topraklarda yaşayan Gagavuzlar, Anadolu'da gelişip Balkanlar'a kadar uzanan sözlü edebiyattan pek çok unsur almışlar, ancak İslamî gelenek içinde gelişen yazılı 'edebiyatla hemen hemen hiç ilgilenmemişlerdir. Bilhassa Divan edebiyatının Gagavuzlar üzerinde her hangi bir etkisinden söz etmek mümkün değildir.

Gagavuz Türkçesiyle yazılan ilk eser, 1810 yılında Viyana'da yayımlanan Psaltır'dır. İlk tercümelerin de Aristofanes'in ve Puşkin'in eserlerinden yapıldığı ifade edilmektedir.

Gagavuz Türkleri, edebiyatı, hele de yazıyı ve yazılı kültürü millî kimliği ayakta tutan en temel unsur olarak görmüşlerdir. Din yoluyla asimile

edilmek istenen Gagavuzlar, özellikle Karamanlılarla olan bağlantıları kesildikten sonra içine düştükleri kültürel buhrandan bir çıkış yolu aramaya başlamışlardır. 20. yüzyılın başları Gagavuzlar için bu arayışın hat safhaya ulaştığı bir dönemdir. Mihail Çakır, böyle bir dönemde Rus hâkimiyeti altında bulunan Gagavuzlar için Romen alfabesiyle dinî eserler vermeye çalışmış, bu çabalarını Moldavya Romanya'ya geçtikten sonra da devam ettirmiştir. İlk olarak 1907 yılında Gagavuz Türkçesiyle tek sayfalık dinî bir gazete çıkarmıştır. Gagavuzların tarihi ve kimliği konusundaki çalışmalarını *Vzata Besarabiei* adlı gazetede 1933 ve 1934 yıllarında Romence olarak üç makale hâlinde yayımlamış, 1934 yılında ise aynı çalışmayı *Besarabiealâ Gagauzlarân Istorieasâ* (Besarabiyalı Gagavuzların İstoriyası) adıyla ve Gagavuz Türkçesiyle, bir kitap olarak çıkarmıştır. Çakır'ın yaptığı diğer bir önemli çalışma, *Bizim Saabımız İsus Hristosun Ai (aiozlu) Evanghelieasâ*, (Kişinev 1934) "hani Apostol Matfeidean eaâea gheçilmiş" ibaresi ve "Bu Evangheliei geçirdi gagauz dilinea protoierei Mihail Ciachir". açıklamasıyla sunulan İncil tercümesidir. Gagavuzların din dilini Türkçeleştirerek yazı dilinin temelini atan Çakır'ın önemli eserlerinden biri de *Dua Chitabâ Gagauzlar için* (Kişinev 1935) (Dua Kitabı Gagavuzlar için) adlı eseridir. Bu çalışmalarıyla Çakır, Gagavuzları din yoluyla sürdürülen dil ve kültür asimilasyonundan kurtarmış, Gagavuz Türkçesini Gagavuzların hayatında daha önemli bir yere oturtmuş ve daha sonra gelişen Gagavuz edebiyatının da temellerini atmıştır.

Moşkov, 1904 yılında yayımladığı Gagavuz halk edebiyatı metinlerinin sonuna Gagavuz Türkçesi-Rusça bir sözlük koymuş ve böylece Gagavuz Türkçesiyle ilk sözlüğü yayımlamıştır. İkinci Ga

115 Petri Çebotar, Gagauzskaya, Hudecetvennaya Literatura / 50-80-e gg. XX v., Kişinev 1993, s.7'den naklen; Mustafa Argunşah, "Çağdaş Gagauz Şiiri", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı V (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), S.531, Mart 1996, s.679.

116 Bizim Saabımız İsus Hristosun Ay (aiozlu) Evangeliyası "hani Apostol Matfeiden yazıya geçilmiş", "Bu Evangeliyi geçirdi Gagavuz dilinea protoierei Mihail Çakır".

gavuz Türkçesi sözlüğü ise Çakır'ın *Dictionar Gagauzo (Tiurco)-Român* (Kişinev 1938) adlı eseridir.

Gagavuz Türkleri, Azerbaycan ve Kırım Türkleri ile yakın kültürel ilişkiler kurmuşlardır. Bu kültürel yakınlaşma 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Nikolay Arabacı bu yıllarda Gagavuz Türkçesiyle yazdığı bazı şiirlerini Kırım'da çıkan bir gazetede yayımlamıştır.

Gagavuzların yazı dili hayatında Çakır'ın öldüğü 1938 yılından 1957 yılına kadar bir boşluk yaşanmıştır.

Moldavya'nın Sovyetler Birliği'ne bağlandığı yıllardan başlamak üzere Gagavuz aydınları bazı kültürel haklar elde etmeye çalışmışlar, ancak başta Moskova olmak üzere bütün yetkililer bu taleplere karşı ilgisiz kalmışlardır. 1957 yılının ilk aylarında Gagavuz kültür hayatında bazı hareketlenmeler olur, 26 Nisan 1957'de SSCB Devlet Başkanı Kruşçev bir vesileyle Gagavuzlara bir kutlama telgrafı gönderir ve 27 Nisanda Diyonis Tanasoğlu bu telgrafın Gagavuz Türkçesiyle yayımlanması için *Moldova Sosyaliste* gazetesinin yayıncısına verir. Böylece bu telgraf metni Rus krili ile Gagavuz Türkçesine çevrilmiş olarak yayımlanır ve Gagavuz alfabesinin ilk adımı da böylece atılmış olur. 30 Temmuz 1957'de SSCB Moldavya SSC Yüksek Sovyeti'nin kararı ile Diyonis Tanasoglu ve L.A. Pokrovskaya'dan kurulu bir komisyonca Kiril esaslı bir Gagavuz alfabesi oluşturuldu. Bu alfabeyle geliştirilen yazı dili, büyük ölçüde Merkez ağzına dayanmaktaydı. Ancak Güney ağzının bazı özellikleri de bu yazı diline dahil edilmiştir.

1958 yılında Nikolay Arabacı, Diyonis Tanasoglu'na yazdığı bir mektupta 1947 yılından beri verdikleri mücadelenin Gagavuzlar için bir alfabe düzenlenmesiyle çok önemli bir aşamaya ulaştığını, bu gelişmenin ardından Gagavuz kültürünün bütünüyle ortaya konulabileceğini ifade eder.

1957-1960 yılları arasında *Moldova Sosyaliste* gazetesinde haftada bir Gagavuz Türkçesiyle bir sayfalık bir ilave çıkarıldı. Önce Diyonis Tanasoglu'nun sonra da İgnat Baboglu'nun yönetiminde çıkan bu ilavede Nikolay Tanasoglu, Diyonis Tanasoglu, Dimitri Karaçoban, Nikolay Baboglu, Mina Kösâ, Vasiliy Duloglu, Filip Popaz, Aleksey Tukan, Saveli Ekonomov, Stepan Kuroglu gibi pek çok yazar ve şairin eserleri yayımlandı.

Aynı yıllarda Gagavuz Türkçesiyle Diyonis Tanasoglu'nun ve Maria Maruneviç'in yönetiminde haftalık radyo yayınları da yapılmaktaydı.

Gagavuz Türkleri edebiyatının sözlü gelenekten yapılan derlemeler ve çağdaş yazar ve şairlerin eserlerinden yapılan seçmelerle oluşturulan ilk antolojisi Diyonis Tanasoglu'nun hazırladığı *Bucaktan Seslar - Literatura Yazıları* (Kişinev 1959) adlı eserdir. Eser iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde halk edebiyatı türlerinden olan türküler, masallar, söyleyişler, dastannar örneklendirilmektedir. İkinci bölümdeki Bugünkü Yazılar'da ise Vani Çakır, Aleksey Tukan, Filip Popaz, Kostı Filoglu, Nikolay Arabacı, Nikolay Tanasoglu gibi yazar ve şairlerin eserlerinden örnekler verilmektedir.

16 Kasım 1957 yılında Moldavya SSC Başbakanlığı çıkardığı bir kanunla Gagavuzların ana dilleriyle eğitim yapmasına izin verdi. Nikolay Baboglu ve Diyonis Tanasoglu'nun hazırladığı Gagavuz Dili ders kitapları ilkökul 1., 2., 3. sınıflarında okutuldu, bu sınıflarda bütün dersler Gagavuz Türkçesiyle verildi. 4.- 8. sınıflarda ise dersler Rusça olarak verilmekteydi, ancak bu sınıflarda Gagavuz Dili ve Edebiyatı dersleri okutulmaktaydı.

1960 yılında Gagavuz Türkçesinin ve Edebiyatının okullarda öğretilmesine ve Gagavuz Türkçesiyle yapılan sözlü ve yazılı yayına son verildi. Bu yasak fiilen 10 yıl kadar sürdü, 1970'li yıllarda Nikolay Baboglu'nun yönetiminde *Komrat* adlı Gagavuz Türkçesiyle bir gazete çıkmaya başladı, ancak bu gazete de uzun ömürlü olmadı. Gagavuz kültür hayatında görülen bu duraklama dönemi, diğer pek çok Türk boy ve topluluğunda olduğu gibi durgunluk devri olarak adlandırılmaktadır.

1985 yılında Sovyet yönetim anlayışında büyük bir değişikliğe yol açan açıklık politikası Gagavuz Türklerinin kültür ve edebiyat faaliyetlerine de yeniden bir hareketlilik getirmiştir. 1986 yılında Moldavan Yazarlar Birliği *Literatura și Arta* (Edebiyat ve Sanat) gazetesinde Nikolay Baboglu hazırladığı Gagavuz Türkçesiyle bir sayfa yayımlanmaya başladı, Moldavya Yazarlar Birliği'nin Gagavuz Edebiyatı Bölümü'nün yardımları ile devlet televizyonunda 1986 yılının Mart ayından itibaren "Bucaan dalgasında" adıyla Nikolay Baboglu, Todur Zanet ve Olga Radova'nın yönetiminde bir program hazırlandı ve radyoda Gagavuz Türk-

117 Güllü Gülmemedova, "Çağdaş Gagavuz Edebiyatı", (akt. S.Çağın), Kardeş Edebiyatlar, S.18, Nisan-Mayıs-Haziran 1989, s.21-23.

118 Olga Radova, "Gagavuz Edebiyatının Gelişmesi", Kardeş Edebiyatlar, S.41, Ekim-Kasım-Aralık 1997, s.18-22.

çesiyle programlar yapıldı.

14 Ağustos 1988'de *Sovetskaya Moldova* gazetesi *Ana Sözü* adıyla 15 günde bir, Gagavuz Türkçesiyle hazırlanmış 4 sayfalık bir ilave vermeye başladı. Şair ve yazar Todur (Fedor) Zanet'in yönetiminde çıkan bu gazete Gagavuzlar ve Azerbaycan Türkleri arasında büyük yankılar uyardı. Gazetenin tirajı bir ara 80 bini buldu. Sovyetler'de baş gösteren açıklık ve yeniden yapılanma politikalarının öncülüğünü yapan bu gazete, kısa sürede bağımsız bir yayın organı hâline geldi ve yeni fikir ve edebiyat çalışmalarını yönlendirdi. Bu gazetenin ilk sayılarında başlığının üstünde "Bütün Dünneyn Proletarları birlesiniz yazmaktaydı. Nikolay Baboglu, 1991 Şubatında Eskişehir'de yapılan Yunus Emre Sempozyumu'na katıldıktan sonra Yunus'un fikirlerinde etkilendi ve Baboglu'nun isteğiyle gazetenin başlığının altına "Sevelim Sevelelim" ibaresi kondu. 1991 Ağustosunda gazetenin 3. kuruluş yıldönümünde gelişen milliyetçilik duygularının etkisiyle gazetenin baş kısmına "Ana Sözü Oğuzluk Yaşasın" sözü yerleştirildi. Ana Sözü, Gagavuz yazar ve şairlerinin şiir ve yazılarını yayımlamakla kalmadı ve Gagavuz Türklerinin her türlü talebini ve Türk Dünyasıyla ilgili fikirleri ve meseleleri de gündeme getirmekten geri durmadı. 1989 yılında yaşanan Bulgaristan Türklerinin göçünü, 19-20 Ocak Azerbaycan katliamını Gagavuzlara duyurdu ve yapılan haksızlıklara açıkça tavır koydu. Gagavuz Türklerinin özerklik ve yeni haklar elde etme çabalarını dile getirdi. Son yıllarda Türkiye Türkçesinin ve Türkiye'deki yazar ve şairlerin tanıtılması için bir çaba içine giren gazete yönetimi Türk yazar ve şairlerinin eserlerinden örnekler yayımlamaya ve "Türkçe Öğreniyoruz" adıyla bölümler vermeye başladılar.

Ana Sözü'nün bu güzel çaba ve faaliyetlerinin gördüğü ilgi ve memnuniyet yeni gazete ve dergi çıkarma çalışmalarını hızlandırdı. Petr Yalanji'nin yönetiminde *Gagauz Sesi* adlı gazete çıkmaya başladı. Bu gazetede de Gagavuz yazar ve şairlerinin eserlerinden örnekler sunulmaktadır.

1989 yılına kadar eser veren Gagavuz yazar ve şairlerinin eserlerinden yapılan seçmelerle Stepan Kuroglu'nun hazırladığı *İlkyaz Türküsü* (Kişinev 1989) adlı antolojide Peetler (şiirler), Annatmaklar (nesirler) ve Bizim Umutlar bölümleri yer almaktadır. Peetler bölümünde Todur Zanet'in,

Todur Marinoglu'nun, Petr Moysa'nın Vasili Filioğlu'nun şiirlerine yer verilmektedir. Annatmaklar bölümünde Stepan Bulgar'ın, İvan Topal'ın Nikolay Tufar'ın, Petr Gagauz Çebotar'ın hikâye, masal ve hatıra türü eserlerinden seçmeler bulunmaktadır. Bizim Umutlar'da ise Tudorka Arnaut, Vasili Duloglu, Mariya Kalçu, Valentina Karanfil, Andrey Koçancı, Dmitri Novak, Georgiy Taşoglu, Petr Yalanji gibi genç yazar ve şairlerin eserlerinden örnekler yer almaktadır.

İlkyaz Türküsü'nde Gagavuz edebiyatı hakkında bazı değerlendirmelerin yapıldığı İvan Topal'a ait "Gagauzların Literatürası: Bakışlar hem Düşünmeklâr" adlı bir yazıya yer verilmiştir. Bu yazıda, Gagavuz Edebiyatının Sovyet halkları arasında en genci olduğu belirtilmekte ve bu edebiyatın öncülerinin dilci ve etnograf D.Tanasoglu, G.Gaydarci, S.Kuroglu, Gagavuz halk müzesinin kurucusu D.Karaçoban, eğitimci N.Tanasoglu, K.Kretsu, N.Arabacı, M.Kösâ ve N.Baboglu olduğu bildirilmektedir. Şiir ve nesir türünde eserler veren bu sanatçılar sayıldıktan sonra Çağdaş Gagavuz Edebiyatında bazı ilkler hakkında bilgiler verilmektedir. Sahnelenen ilk Gagavuz piyesinin, Komrat Kültürevi sahnesinde oynanan D. Tanasoglu'nun yazdığı "Bucakta Yalın" olduğu ifâde edilmektedir. Rusçadan N.A. Knlov'un "Masallar", Moldavancadan da İ. Kriyanga'nın "Biaz Arap" adlı eserlerinin K. Kretsu tarafından Gagavuz Türkçesine, Gagavuz Türkçesinden de D. Karaçoban'ın iki, M. Kösâ'nin bir eserinin Rusçaya çevrildiği ve ilgiyle karşılandığı anlatılmaktadır. İ. Topal, yerinde bir tespitle çağdaş Gagavuz yazar ve şairlerinin folklor ağırlıklı ve kaynağını büyük ölçüde mahallî kültürden alan eserler verdiklerini belirtmekte ve bazı aydın yazar ve şairlerde yeni bir takım edebî arayışların baş gösterdiğini ifâde etmektedir.

İlkyaz Türküsü'nün yayıncısı S. Kuroglu, eserin giriş bölümüne yazdığı "Yıldızların aydınında" başlıklı yazısında Gagavuz yazar ve şairlerini Gagavuz kültürünün üzerine doğan yıldızlara benzetmektedir. Şair ve yazarlar üzerinde yaptığı değerlendirmelerde P. Gagauz Çebotar'ın sözünü, misafirini ürkütmekten korkan bir arkadaş sesine benzetmektedir. S. Bulgar'ın yazdıklarının yolunu insanın yüreğinden, tabiatından, düşlerinden ve düşüncelerinden; P. Moysa'nın şiirlerinin damarlarını halk türkülerinden, mânilerden ve kendi

yürek duygusundan aldığını belirtmektedir. V.Filoğlu'nu şiirlerinde alaca boyalı bir ömür sunan zahmetçi, T. Zanet'i keskin gözlü bir söz avcısı, İ. Topal'ı gelecek vaad eden bir kritikçi olarak değerlendirir. N. Tufar, M. Durbaylo, G. Genov ise nesir tarzının ustalarıdır.

"Bu "İlkyaz Türküsü" toplumun (antolojinin) yolu diildi kısa. Kimi avtorlar (yazarlar) Marinoglu Todur, Bulgar Stepan, Topal İvan, Filioglu Vasiliy, Gagauz-Çebotar Petr ilk yazılarını getirdilâr 1979 yılda, toplum hazırlandı 1982 yılda. Ama tipara (baskıya) yol açıldı sonda." diyen S.Kuroğlunun açıklamalarından anlaşıldığına göre 1979'da çalışmalar başlayıp 1989'da bitirilmiş olan bu eserde D. Tanasoglu, N. Baboglu, M. Kösâ, D. Karaçoban gibi çağdaş Gagavuz Edebiyatının pek çok yazar ve şairinin eserlerine yer verilmemiştir.

1993 yılının Mayıs ayında Moldavya Parlamentosu Gagavuzların Lâtin harflerine geçmesine karar verdi. G. Gaydarci, D. Tanasoglu, E. Koltsa'dan kurulu bir heyet, 1992 yılında Marmara Üniversitesi'nde Türk Dünyası aydınlarının katılımıyla düzenlenen Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumunda kararlaştırılan 33 harfli ortak Türk alfabetesine uygun olarak Lâtin esaslı yeni Gagavuz alfabetesini ve imlâsını hazırladı. Buna göre şimdiki zaman eki kalın sıradan kelimelere geldiği zaman kullanılan *a* arası ünlü, *e* ile açık *e*, *â* ile, Rusça ödünç kelimelerde kullanılan *is* arası ünsüz *t* ile gösterilecek, bazı Türk lehçe ve şivelerinde ve başka dillerden alınan ödünç kelimelerde bulunan *Xx*, *Ww*, *Qq*, *Ğğ* ünsüzleri sadece bu dil, lehçe ve şivelerden geçen kelimelerde kullanılacaktır.

Gagavuzların Lâtin harflerini kabul etmelerinden sonra *Ana sözü* ve *Gagauz sesi* adlı gazeteler, yeni Gagavuz harfleri ile çıkmaya başladı. Bu gazetelerle birlikte 1996 yılından itibaren Stepan Bulgar'ın yönetiminde *Sabaa Yıldızı* adıyla üç aylık bir dergi daha çıktı. Bu dergi baskı kalitesi ve zengin muhtevasıyla Gagavuz Edebiyatı ve kültür hayatı bakımından çok önemli bir adım olmuştur. Derginin ilk sayısında Baş Redaktör Stepan Bulgar derginin çıkışını şöyle haber vermektedir: "Gagauz dilindâ latin grafikasında ilk jurnal çıktı. Bakarak halkın istoriyasına (tarihine) biz anneeriz, ani yeni jurnal iyi nişan (işaret) kulturamızda. Gazeta, jurnal, teatr (tiyatro) -bunnarlan çiker halk dünââ

Bu sözlerin ardından S. Bulgar Gagavuz kültürü ve Türk Dünyasının kültür zenginliği hakkında şu önemli görüşleri ortaya koyar. "Türk dünnââsının kültürası - o bir gök kuşaa, gagauz kültürası onun bir rengi". Gagauz kültürünün bu zenginlik içinde ne ifade ettiğini de yazarın şu sözlerinde görmek mümkündür. "Ne fenomen var gagauz kültürasında? İki bin yıl dönümündâ Evropada bütün dünââ üzünâ çiker bir türk-hristian kültürası, angısı (bazısı) getirer kendisinnân çok türlü işlâr taa eski vakıflardan hem bu vakıdın bakışını büünkü dünââyâ. Geçip zamanın içinden bizim insan kurdu kendi avtonomiyasını (otonomisini). Sindi ilerdâ gagauz kültürasına açiler büyük perspektiva (perspektif) örümââ (yürümek için) vakıtlan barabar."

Sabaa Yıldızı, tıpkı Ana sözü'nün *Kırlangıç* ilâvesi gibi bir de *Güneşçik* adıyla çocuk dergisi ilâvesi çıkarmaktadır. Gagavuz aydınları dili yaşatmanın ve bir edebiyat zenginliği geliştirmenin çok erken yaşlarda başlaması gerektiğinin farkındadırlar. Bu derginin ilk sayısının dış arka kapığında Gagavuz çocuklarına şu duyuru yapılmaktadır. "Sevgili küçük okuyucular! "Güneşçik" jurnalın redaktiyası (yayıncıları) damşer sizâ tek-liflân. Kim sever ana dilini hem yazer stih (mısra), annatma (hikâye), masal -yazın yaratmalarınızı (eserlerinizi), annaşılsm, islââ (iyice), da yollaym Güneşçik redaktiyasına."

Sabaa Yıldızı, son dönem Gagavuz Edebiyatının en güçlü yayın organı olarak sayfalarında şiirlere, hikâyelere, ilmî ve kültürel yazılara, resimlere, Gagavuzların yakın geçmişine ait fotoğraflara ve Gagavuz Türkçesinin öğretimiyle ilgili bazı ders dokümanlarına yer vermektedir. Derginin 2.sayısı Mihail Çakır'a, 3.sayısı ise Dimitri Karaçoban'a adanmıştır. Bu özel sayılarda söz konusu yazarların hayatı, eserleri ve Gagavuz kültür ve edebiyatına yaptıkları katkılar anlatılmaktadır.

Çağdaş Gagavuz Türk Edebiyatı, tür bakımından şiir ağırlıklıdır. Gagavuz şairlerinin bazı eserleri değişik Türk lehçe ve şivelerine aktarılmış, Gagavuz Türkçesiyle yazılmış bazı şiirler ise Rus ve Moldavan dillerine çevrilmiştir. Gagavuz Edebiyatında, başta Rus yazarı Tolstoy, Puşkin, Maksim Gorki ve Çehov ile Romen şairi Eminesku olmak üzere başka milletlerin yazar ve şairleri büyük ilgi görmektedir. Bu tür başka milletlerin dillerinden çevrilmiş eserlerden örnekler okul ki-

taplarına girmiştir.

Gagavuz şairleri, edebiyatı, özellikle de şiiri içinde yaşadıkları topluma, tarihe, doğup büyüdüğü yerlere, mahallî geleneklere ve sosyal değerlere duydukları ilgi ve sevgiyi anlattıkları bir vasıta olarak görmektedirler. Gagavuz şiiri, bir an lamda yaşadığı her yerde kendini yalnız ve kuşatılmış hissedenden Gagavuz insanının yüreğinin yanık bir nağmesidir. Bu sebeple şiirlerde ciddi bir sanat kaygısının veya çok özel bazı duygu ve arayışların bulunmadığı görülür. Şüphesiz bütün şairler gibi Gagavuz şairleri de sevgiyi bayrak yapmış ve sevgiliye duydukları aşkı bütün güzelliği ile dile getirmişlerdir. Ancak Gagavuz şairlerinin aşk ve sevgi konulu şiirlerinde de bir burukluğun, bir başkılığın bulunduğu gözden kaçmıyor. Her şeyi sevdadan başlatan genç Gagavuz şairi Petri Yalanji'nin mısraları bunu çok açık olarak ortaya koyuyor:

Hepsi sevdadan çekeder: (başlar)
Yaşamakta ilk gülmâk,
Zorlukta bitki (son) yanmak,
Kısmetliktâ sevinmâk.

Petri Moysa da sevgiyi yaşarken çektiği zorluğu şu mısralarda dışa vuruyor:

Günü sanem süündürçâm,
Solarsam bir kerâ yalan,
Ya da heptân kuduracam,
Olarsam sevgimâ pişman.

Gagavuz şiirinde sevgi, sadece sevgiliye duyulan aşk değildir, ana sevgisi, ana dili sevgisi, aile ocağına duyulan özlem, Bucak'a, Komrat'a, Beşalma'ya, adım adım yurt topraklarına duyulan sevgi bütün güzelliği ile dile gelir.

Koçancı Andrey, *Benim Anam* adlı şiirinde artık hayatta olmayan anasına duyduğu minnet ve sevgi duygularını anlatıyor:

Benim anam, paalı (değerli) anam,
Te sindi oldu annamam.
Sân ne için, ah, kaybeldin, (kayboldun)
Kendi ömrünü bizâ verdin.

Pek çok Gagavuz şairi şiirlerine Gagavuz şehir, kasaba ve köylerinin adlarını vermektedirler. Vasi Filioglu *Benim Beşalmam* adlı şiirinde "Günâ diştirmâm seni, / Benim Beşalmam" diyerek Beşalmayı güneşle değişmeyeceğini söyler. Aynı şair

Bucak adlı şiirinde Bucak'a "Paalı Bucak tarafım, / Canabine (cenaplarına) var lafım" diyerek seslenir. Mina Kösâ de, *Selam Sana, Topraam!* şiirinde yine Bucak'a seslenir ve "Severim ban Bucaa topraa, / Ani kurar bana sofa / Uşaklımdan geniş-geniş- / Açan terli biterdi iş." mısraları ile vatanın insana nimetler sunan, üzerine alın teri döktüğümüz yer olduğunu bildirir.

Todur Zanel'in Ana Dilim şiirinde yer alan;
"Ana dilim çösmâ, / Binnân yıl yaşeer erdâ. ...
Ana dilim sancımız- / Salt onunnan yaşaycez."

mısraları, Gagavuzların ana dillerini geçmişi geleceğe bağlayan bir köprü olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Valentina Karanfil adlı Gagavuz genç kızı *Kendi Dilimde* adlı şiirinde ana dili sevgisinin insan olmanın şartı olduğunu; "Kim azetmeer (hazzetmiyor) dilindân / O hiç diil insan" mısraları ile anlatıyor.

Sovyetler Birliği dönemindeki geçmişteki her şeyi kötü ve Rusları hep büyük ve güçlü gösterme çabaları, Gagavuz Türk Edebiyatına da belli ölçülerde yansımıştır. Mina Kösâ *Zoor Vakıflarda* adlı şiirinde "O zoor, boyar (burjuva) çirkin vakımda, / Açan durardı aaçlık yakada" mısraları ile geçmişi açlığın yaşandığı bir karanlık devir olarak mahkûm ederken *Haliz Kısmet* adlı şiirinde yer alan "Kırkta Sovet kuvedi / Topraamızı kurtardı... Kahır-zorluk yok oldu, / Üreemizde gül açtı." mısraları ile Sovyetler Birliği'nin Moldavya'yı ilhak edişini her türlü güzelliğin başlangıcı olarak değerlendirebilir. Gavril Gaydarcı de *Kalmam Üsüz* adlı şiirinde; "Üç otuz kardaş tuterlar / Arka biri-birinâ. / Rus ağasını sayerlar / En hatırlı erinâ." diyerek Sovyetler Birliği'nin Rus ağasının ardında saf tutan kardeşlerden meydana geldiğini bildirir.

Çağdaş Gagavuz şairleri, şiirlerinde halk edebiyatının şekil özellikleri yanında motif ve konularından da büyük ölçüde faydalanırlar. Petr Gagauz Çebotar, *Nastradinin Türküsü* adlı eserinde bir hoca fıkrasını şiirleştirir. *Kerem* adlı bir başka şiirinde "Kül olunca sevgidân yanmaa isteerim." mısrasında, Kerem ile Aslı hikâyesinin sonunda yer alan Kerem'in sevgisinden dolayı yanıp ölmesi olayına telmihte bulunur ve Kerem'in adının yanına düştüğü bir dipnotta "Kerem-Türk folklorundan bir olan, angısı ölmüş sevgidân" açıklamasını yapar.

Gagavuz şiirinde en çok kullanılan nazım birimi dörütlüktür. Beyite, beşli altılı bentlere yer verildiği gibi; serbest nazıma uygun şiirler de görülür. Müstezata ve serbest müstezata benzer uzunlu kısıklı mısralarla yazılan şiirlerle yeni bazı şekil arayışlarına girilmektedir. Kafiye ve redif şiire ses zenginliği sağlayan ahenk unsurları olarak görülmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Şiirde her hangi bir vezin kaygısı yoktur. Ancak mısra uzunluklarının biri birine yakın olduğu söylenebilir.

Çağdaş Gagavuz Edebiyatında nesir tarzı, şiire göre fazla gelişmemiştir. Düz yazıyla verilen eserlerin içinde en gelişmiş olanı annatmaklar adı verilen hikâye türüdür. Gagavuz hikâyelerinin büyük çoğunluğunda çocukluk ve gençlik hâtıraları ve sıradan Gagavuz insanının günlük hayatından çarpıcı sahneler verilir. Gelenekler, konusunu Gagavuz folklorundan alan efsane, masal ve fıkralar, bu tür eserlerde görülen diğer konulardır. Gagavuz Edebiyatının tek romanı Diyonis Tanasoglu'nun *Uzun Kervan* (Kişinev 1985) adlı eseridir. Bu eser bir Gagavuz (Oğuz) tarihidir. Yazar, roman üslubu içinde Gagavuzların tarihî macerasını verir. Bu sebeple öğreticiliği ön plana alır ve eser zaman zaman bir ders kitabı havasına girer. Bütün bunlara rağmen ilk Gagavuz romanı bu yazı dili ve kültür varlığı ile bir romanın yazılabileceğini ortaya koyması bakımından Gagavuz Edebiyatında önemli bir merhale teşkil eder. Dimitri Karaçoban'ın *Alçak Saçak Altında* ve *Tammannık* adlı hikâyeleri ve diğer nesirlerinden yap-

tığı seçmelerle meydana getirdiği *Proza* (1986) adlı nesir antolojisi ve aslında tarihçi olan, eserlerinde de Gagavuz tarihine geniş yer ayıran Stepan Bulgar'ın *Canavar Yortulan* (1990) adlı eseri Gagavuz nesir edebiyatının son dönemde ulaştığı seviyeyi ortaya koyar. Sabaa Yıldızı dergisinin ilk üç sayısında yer alan (Kaldırılmışın yazıları) açıklamasıyla yayımlanan hikâyeler de bu hikâye türünün örnekleri olarak dikkati çekmektedir.

Gagavuz Edebiyatında pek çok ilke imza atan Diyonis Tanasoglu, Gagavuz tiyatrosunun da öncülüğünü yapmaktadır. Yazarın sahnelenen ilk Gagavuz piyesi olan *Bucakta Yalın* (1974) dışında bir de *Oğlanın Sevdası* (1981) adlı piyesi bulunmaktadır.

Çağdaş Gagavuz Türk Edebiyatı, kırk yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu süre içinde Gagavuz yazar ve şairleri 30 civarında kitap çıkarmış ve üçü geniş çaplı geri kalanları mahallî seviyede olmak üzere bazı dergiler yayımlamışlardır. Bu eserlerin Gagavuz millî varlığındaki etkileri edebî kıymetleri ile ölçülemeyecek kadar büyüktür. Gagavuz Yeri'nde yaşayan 200 bin Gagavuz, Mihail Çakır'ın 20. yüzyılın başlarında açtığı yoldan ilerleyerek hem diğer ülke ve bölgelerde yaşayan Gagavuzlar için, hem de kendi çocukları için bir yazı dili ve edebiyat anlayışı ortaya koydular. Değişen şartlar ve gelişen imkânlarla Gagavuz Türk Edebiyatının gelecekte çok daha iyi bir yerde olacağına şüphe yok. Çünkü Gagavuzlar, sadece ana dillerine yaslanarak ayakta kalabilmeyi başarabilmiş Türkçe konuşmanın ve yazmanın kıymetini çok iyi bilen örnek bir Türk topluluğudur.

